

Materiały pokonferencyjne

Gość niepełnosprawny w muzeum

Lwów, 2014

Konferencja:**Gość niepełnosprawny w muzeum.**

Konferencja szkoleniowa w ramach projektu

„Muzea bez barier” – Koalicja muzeów polskich i ukraińskich

na rzecz profesjonalnej obsługi niepełnosprawnego zwiedzającego.

Lwów, 9 października 2014, Pałac Potockich, ul. Kopernika 15

Organizatorzy:

Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Lwowskie Muzeum Historyczne

Muzeum Narodowe we Lwowie im. Andrzeja Szeptyckiego

Redakcja materiałów pokonferencyjnych:

Anna Garbacz

Projekt graficzny i skład:

KAVA Design – Jacek Kawa

Wydawca:

©Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

ISBN 978-83-61032-75-5

Niniejsza publikacja została stworzona przy pomocy Unii Europejskiej.

Wyłącznie odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji

ponosi Muzeum Regionalne w Stalowej Woli oraz w żaden sposób nie może być

postrzegana jako odzwierciedlenie poglądów Unii Europejskiej

Program Współpracy Transgranicznej
Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013
jest współfinansowany
ze środków Unii Europejskiej

Spis treści

Wstęp	4
-------------	---

CZĘŚĆ I

Wprowadzenie w tematykę niepełnosprawności

Olgierd Kosiba, „Usłyszeć” eksponat – głusi w muzeum	6
Robert Więckowski Śladem kolorów, światła i przestrzeni	10
Anna Bombińska-Domżał, Remigiusz J. Kijak Model uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w odbiorze kultury w muzeach	13

CZĘŚĆ II

Dobre praktyki w muzeach

Marta Walewska Muzeum Migane – muzeum dostępne dla niesłyszących	26
Marcin Szelaąg Od integracji do partycypacji	30
Tomasz Wasielewski Gość niepełnosprawny w muzeum – dobre praktyki i praktyczne przykłady	36
Lucyna Mizera, Przyjazne i dostępne. Muzeum Regionalne w Stalowej Woli	41
Edyta Lisek-Lubaś Udostępniamy się... poprzez muzealne sztuko działanie	46
Anastazja Simferowska, Vasyl Odrekhivskyy „Dotykam – i widzę”, pierwsze doświadczenie lwowskich muzeów w pracy z ludźmi z wadami wzroku	50
Fotogaleria	52

Wstęp

Muzeum Regionalne w Stalowej Woli od 2007 r. regularnie buduje i rozwija swoją ofertę adresowaną do osób z niepełnosprawnością. Tym razem wraz z Lwowskim Muzeum Historycznym, Narodowym Muzeum we Lwowie i Polskim Związkiem Niewidomych realizuje projekt pn. „Koalicja muzeów polskich i ukraińskich na rzecz profesjonalnej obsługi niepełnosprawnego zwiedzającego” z Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś-Ukraina 2007-2013.

Tym projektem rozszerzamy dostęp do nowoczesnych programów edukacyjnych i wystawienniczych, umożliwiamy rozwój kompetencji polskich i ukraińskich edukatorów muzealnych, aktywizujemy i integrujemy społeczność muzealną na rzecz profesjonalnej obsługi osób z niepełnosprawnością.

W ramach projektu zorganizowaliśmy szkolenia w Stalowej Woli oraz konferencję we Lwowie. Korzystaliśmy z wiedzy najlepszych ekspertów polskich i zagranicznych, swoimi doświadczeniami dzielili się z nami polscy i ukraińscy muzealnicy, ale także osoby z niepełnosprawnością wzroku, słuchu czy narządu ruchu.

Konferencję pn. „Gość niepełnosprawny w muzeum”, która odbyła się 9 października 2014 r. we Lwowie, skierowaliśmy wyłącznie do ukraińskich muzealników, wypełniając w ten sposób lukę w zakresie oferty szkoleniowej na Ukrainie oraz dostępności do programów edukacyjnych dotyczących problematyki obsługi niepełnosprawnych gości, co wykazał raport z badania socjologicznego „Diagnoza stanu dostępności architektonicznej i edukacyjnej polskich i ukraińskich muzeów dla osób niepełnosprawnych”.

Oddajemy w Państwa ręce materiały pokonferencyjne, opracowane przez ekspertów, omawiające specyficzne potrzeby czterech grup gości:

- osób niesłyszących i słabosłyszących,
- osób niewidomych i słabowidzących,
- osób niepełnosprawnych intelektualnie,
- osób niepełnosprawnych ruchowo.

Dużo miejsca poświęcamy na dobre praktyki polskich i ukraińskich muzealników. Szczególnie zwracamy uwagę na projekt pn. „Dotykam – i widzę”: pierwsze doświadczenie lwowskich muzeów w pracy z ludźmi z wadami wzroku, – oprac. Anastazja Simferowska, Lwowska Narodowa Galeria Sztuki im. B. Woźnickiego, i Vasyl Odrekhivskyy, Lwowska Narodowa Akademia Sztuk Pięknych. Jest to pierwszy na Ukrainie projekt, który bardzo nas cieszy, bo stanowi efekt szkoleń prowadzonych w Akademii „Muzea bez barier”.

Lucyna Mizera
Dyrektor Muzeum Regionalnego
w Stalowej Woli

CZĘŚĆ I

Wprowadzenie w tematykę niepełnosprawności

„Usłyszeć” eksponat – głusi w muzeum

I. Wymagająca społeczność – OBCOKRAJOWCY?

Na całym świecie żyje wielu ludzi z różnymi dysfunkcjami słuchu. Z medycznego punktu widzenia rozróżniamy ubytek słuchu w stopniu lekkim, umiarkowanym (średnim). To, jak on wpływa na rozwój dziecka czy też dorosłego człowieka, zależy od wielu czynników, takich jak sytuacja rodzinna, finansowa, społeczna. Kluczową rolę odgrywa oczywiście edukacja. W niniejszej prelekcji odniosę się do podziału, z którym najczęściej można się spotkać. Pierwsza grupa to: **Niesłyszący, głusi (UWAGA! Nie używamy określenia GŁUCHONIEMI, jest ono pejoratywne)** – tych określeń używa się wobec osób, u których występuje uszkodzenie słuchu w stopniu uniemożliwiającym odbiór fal dźwiękowych na poziomie zakresu mowy. Osoby z tej grupy patrzą na siebie przez pryzmat medycznej diagnozy. Często poddają się rehabilitacji w oparciu o implant czy też aparaty słuchowe. Należy zaznaczyć, że ta grupa nie identyfikuje się z kulturą Głuchych i nie zawsze posługuje się językiem migowym. Druga grupa to **Głusi (pisani przez duże „G”), rzadziej określana jako niesłyszący**. W tym wypadku mówimy o społeczności, która niemalże w każdym kraju na świecie domaga się praw jako mniejszość kulturowo-językowa. Osoby te nie patrzą na siebie jak na inwalidów. Są dumni ze swojej głuchoty, kultury, języka migowego. Są szczęśliwi tacy, jacy są i w żaden sposób nie chcą tego zmieniać. Ich rehabilitacja opiera się głównie na korzystaniu z aparatów słuchowych. Ostatnia grupa, jaką należy zdefiniować, trzecia, to **niedosłyszący**. Osoby te pod względem społecznym funkcjonują na pograniczu dwóch światów. Świata ludzi słyszących i świata ludzi G/głuchych. Ze względu na lekki lub umiarkowany ubytek słuchu, osoby należące do tej grupy mogą pozostać zupełnie niezauważone. Podobnie jak w przypadku osób niesłyszących rehabilitują się poprzez implanty, czy aparaty słuchowe. Jaka jest skala problemu? W Polsce wg profesora Skarżyńskiego z Instytutu Fizjologii i Patologii Słuchu, około 2 mln ludzi ma „jakiś” ubytek słuchu. W większości przypadków nie utrudnia on codziennego funkcjonowania. Około 470 tysięcy osób z tej grupy to osoby z zaburzeniami słuchu w stopniu utrudniającym codzienne funkcjonowanie. Z powyższej grupy należy jednak wskazać osoby w liczbie pomiędzy 50 a 100 tysięcy, które na co dzień posługują się językiem migowym, dla których codzienna komunikacja jest często przysłowiową „drogą przez mękę”.

*Jak to zdefiniowanie może nam pomóc
w profesjonalnej obsłudze osoby z dysfunkcją słuchu?*

II. Komunikacja w muzeum

Zacznijmy od osób posługujących się językiem migowym. W tym wypadku należy pamiętać, że każdy kraj ma swój własny język migowy. Nie jest to język prymitywny czy ubogi. Jest to pełnowartościowy język z bogatym słownictwem, odrębną gramatyką i różnymi środkami stylistycznymi. To język wizualno-przestrzenny oparty na modalności wzrokowej. Ma to kluczowe znaczenie przy opracowywaniu jakichkolwiek

materiałów dla osób migających. Dla takich osób język narodowy może okazać się trudny, a struktury gramatyczne powstałe w oparciu o modalność słuchową, z całą pewnością obce. Stąd opinia, jakoby w komunikacji z osobą niesłyszącą wystarczyła karta i długopis, jawi nam się jako najczęściej powtarzany mit. Może to oczywiście wesprzeć komunikację, ale tylko na poziomie podstawowych komunikatów w oparciu o słowa, które są najczęściej w użyciu. Podobnie, jak gdybyśmy komunikowali się z cudzoziemcem. Innym mitem jest ciągle powtarzanie, że w każdym kraju są dwa języki migowe. To pogląd świadczący o kompletnej nieznajomości zagadnienia, dodatkowo wprowadzający w błąd opinię publiczną. Otóż w niemalże w każdym kraju, obok pełnoprawnego języka migowego funkcjonuje tzw. system językowo-migowy, który jest subkodem. Jego użycie polega na nałożeniu na gramatykę języka werbalnego znaków migowych. To ułatwienie komunikacyjne dla słyszących wyedukowanych w znajomości znaków. Dla osób niesłyszących to po prostu migana np. polszczyzna, czyli wciąż komunikaty trudne do zrozumienia, bo oparte na obcej gramatyce. Niemniej należy pamiętać, że system językowo-migowy też jest sposobem komunikacji, szczególnie wykorzystywanym przez osoby ogłuchłe. Pewnym rozwiązaniem są szkolenia z zakresu: *pierwszego kontaktu z osobą niesłyszącą*. Każdy, kto może spotkać w swojej pracy takie osoby, powinien takie szkolenie odbyć. Innym rodzajem szkoleń są kursy języka migowego trwające średnio w cyklu III-poziomym 180 godzin. Przygotowują one do pełnej komunikacji w języku migowym oraz do innych możliwych form komunikacji. Istotną rolę odgrywa tutaj profesjonalizm w prowadzeniu takich szkoleń. Ucząc się języka migowego, należy pamiętać, że kurs/ szkolenie dobiegnie końca, a język trzeba rozwijać. Dlatego bardzo ważne są odpowiednie „narzędzia”, dzięki którym każdy uczestnik kursu może kształcić się sam po jego zakończeniu. W tym celu stworzyliśmy największą w Polsce i Europie platformę edukacyjną MIGAJ.EU. Dzięki niej, można kształcić się metodą e-learningową. Mimo podjętych działań związanych z przeszkoleniem pracowników, mogą wystąpić sytuacje wymagające wezwania zewnętrznego certyfikowanego tłumacza, który jest biegłym sądowym. Dotyczy to w szczególności spraw trudnych, takich jak rozprawa w sądzie, składanie zeznań na policji, czy też konfrontacja takich zeznań, tłumaczenia w szpitalach np. po wypadku itp.

*Co można jednak jeszcze zrobić,
żeby osoba niesłysząca czuła się w muzeum godnie?*

III. Technologia w służbie muzeów

W odniesieniu do grup osób z dysfunkcją słuchu, które korzystają z aparatów słuchowych, a niekoniecznie posługują się językiem migowym, w wielu muzeach zastosowano pętlę indukcyjną. Jest to system umożliwiający osobie niedosłyszącej odbiór nieskazitelnie czystego i wyraźnego dźwięku poprzez cewkę telefoniczną (T), w którą wyposażony jest niemal każdy aparat słuchowy. To dobre rozwiązanie, ale należy pamiętać, że nie każdy niesłyszący korzysta z aparatu słuchowego, oraz nie każdy aparat słuchowy umożliwia rozpoznanie pasma mowy. Oznakowanie pętli indukcyjnej to przekreślone ucho z literą „T” u dołu.

Punktem wyjścia w dostępie do informacji w muzeach powinna być odpowiednia strona internetowa. Standardem stają się obecnie strony responsywne. Jest to technologia umożliwiająca dopasowanie strony do każdego monitora czy też urządzenia mobilnego. Obecnie w Unii Europejskiej obowiązuje dyrektywa oznaczona WCAG 2.0. W myśl jej zapisów, wszystkie treści i filmy umieszczane na stronie internetowej powinny być przetłumaczone na język migowy (*dyrektywa dotyczy również dostosowania stron www do innych dysfunkcji*)

Nowoczesnym rozwiązaniem jest z pewnością zastosowanie różnych aplikacji mobilnych dzięki dostępowi do internetu. Oczywiście kluczową rolę odgrywa tu transfer przesyłu danych. Przygotowywanie takiej aplikacji powinno być kompleksowe na miarę XXI wieku. Obecnie nie ma najmniejszych przeciwwskazań, żeby na jednym tablecie była aplikacja (*aplikacja na stronie www, aplikacja dedykowana, lub spacer wirtualny*), która opcjonalnie umożliwiłaby dostęp do treści/ lektora w muzeum niemalże wszystkim grupom zwiedzających. Taka aplikacja mogłaby zawierać:

1. Wybór np. poprzez kliknięcie na flagę, dowolnego języka obcego w dwóch opcjach: fonicznej (po podłączeniu słuchawek do tabletu) lub w formie pisanej.
2. Wybór np. poprzez kliknięcie na ustalony symbol (*obecnie jest to symbol dwóch dłoni zwróconych do siebie, a nie jak wcześniej „przekreślone ucho”*) opcji dla niesłyszących. Ta opcja uwzględni tylko przekaz informacji poprzez oglądanie filmów z treściami przetłumaczonymi na język migowy.
3. Wybór np. poprzez kliknięcie oznaczenia w stałym miejscu na ekranie tabletu, opcji dla niewidomych (audiodeskrypcja). W tym wypadku osoba niewidoma również podłącza słuchawki i jest „oprowadzana” po muzeum przez nagranych lektora.

Warto zaznaczyć, że taka aplikacja byłaby działaniem kompleksowym, wykonanym jednorazowo. Pewną próbę zastosowania takiego rozwiązania, można znaleźć na stronie projektu, zrealizowanego przez Stowarzyszenie edukacyjne MCA z Poznania, pod adresem internetowym: <http://wycieczka.5zmyslow.pl/>, gdzie znajduje się spacer wirtualny.

Właśnie w kontekście takich rozwiązań można powiedzieć o „mówiącym” ekspozycie dostosowanym do grup z różnymi dysfunkcjami. Tego typu rozwiązania mogą działać niezależnie od posiadanego przez muzeum sprzętu. W obecnym czasie wiele osób posiadających np. smartfony czy tablety, mogłoby pobrać informacje dzięki udostępnionemu przez muzeum Wi-Fi. Wszelkie pliki z tłumaczeniami i filmami mogłyby być zapisane na dedykowanym dla muzeum serwerze lub umieszczone w tzw. „chmurze”.

Wspomniane już spacer wirtualne są kolejnym przyjaznym rozwiązaniem technologicznym. Umożliwiają „zwiedzanie muzeum” bez konieczności fizycznego bycia w nim. Rozwiązanie to jest szczególnie ważne dla osób o ograniczonych możliwościach komunikacyjnych lub ze sprzężoną niepełnosprawnością (np. ruchową i dysfunkcją słuchu). Spacer wirtualny mógłby być wykorzystany jako aplikacja opisana powyżej. Należy pamiętać, że nie każda nowinka techniczna rozwiązuje problem ludzi z dysfunkcją słuchu. Wszelkie start-up’y proponujące „rozwiązania dla 70 milionów Głuchych na całym świecie” (*reklama na stronie internetowej polskiego start-up’u*), poza populizmem nie jest w stanie nic więcej zaproponować. Przykłady awatarów z zastosowaniem kamer typu kinect należy kategoryzować jako „zabawki”, a nie docelowe rozwiązanie. Tak jak *Tłumacz Google* nie jest w stanie dokonać poprawnego tłumaczenia, tak żadna kamera nie będzie rozpoznawała języka migowego na tyle, żeby tłumaczenie było dokładne. Notabene twórcy *Tłumacza Google*, nie zapowiadają, że rozwiązują problem kilkudziesięciu milionów uchodźców i obcokrajowców. Na Ukrainie wymyślono rękawicę „odczytującą” język migowy, a w Indiach pierścienie do odczytywania znaków migowych. Każda z tych koncepcji jest bardzo ciekawa i z pewnością na swój sposób wartościowa. Niemniej język migowy to nie tylko znaki rąk (palców), to także ułożenie całego ciała, mimika twarzy, a przede wszystkim przestrzeń.

IV. Czas na zmiany

Głusi, niesłyszący, niedosłyszący to grupa ludzi najczęściej pomijana w różnych działaniach. Opnie, że skoro nie słyszy, to przecież może sobie przeczytać, nazbyt często kształtowały sposób myślenia społeczeństwa. Tymczasem słowa głuchoniewidomej Helen Keller, przypominają, że *jak tracisz wzrok, to tracisz kontakt z rzeczami, a jak tracisz słuch, to tracisz kontakt z ludźmi*. Warto naprawdę się wysilić, żeby nie stracić kontaktu z ludźmi, którzy również chcieliby, na równi z innymi, mieć dostęp muzeów. Głusi, podobnie jak ludzie z innymi dysfunkcjami, chcą czuć się godnie w takich miejscach jak muzeum. Jak zatem ja dzisiaj wyobrażam sobie muzeum przyszłości dostosowane do osób z dysfunkcjami słuchu? To miejsce, do którego pewnym krokiem idzie osoba niesłysząca i nie musi się zastanawiać: *Czy mnie zrozumieją?, Czy będzie tłumacz języka migowego?, Czy przewodnik skorzysta z pętli indukcyjnej?, Czy ona jest tam zainstalowana, Czy ktoś przetłumaczył treści i filmy na język migowy?*. To miejsce, w którym zostały poszanowane wszelkie prawa do komunikacji. I takich muzeów życzylbym sobie jak najwięcej.

Olgierd Kosiba – właściciel i pomysłodawca platformy edukacyjnej MIGAJ.EU. Tłumacz i wykładowca języka migowego. Metodyk. Prezes Towarzystwa Tłumaczy i Wykładowców Języka Migowego „GEST”. W 2013 r. powołany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej na członka Polskiej Rady Języka Migowego. Autor „Leksykonu języka migowego” – najobszerniejszej publikacji słownikowej, wydanej dotychczas w Polsce oraz wielu książek do nauki języka migowego. Współtwórca projektu MIGAM.PL. Tematyką zajmuje się od ponad 20 lat. Od ponad 10 lat zaangażowany w realizację wielu projektów kulturalnych i społecznych, oraz w działalność organizacji pozarządowych. Jako pierwszy w Polsce brał udział w operze „śpiewając” w języku migowym („Parsifal” w Teatrze Wielkim w Poznaniu 2013/2014). Współinicjator tłumaczenia strony internetowej www.prezydent.pl na język migowy. Organizator pierwszego w Europie koncertu piosenek w języku migowym (ASL – amerykański język migowy & PJM – polski język migowy). Uczestnik wielu konferencji i debat, zarówno w Sejmie jak i w Kancelarii Prezydenta RP. Obecny na podpisaniu Ustawy o języku migowym (2011 r.), na specjalne zaproszenie Prezydenta RP w Belwederze oraz Ratyfikacji Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych (2012) w Pałacu Prezydenckim.

Śladem kolorów, światła i przestrzeni

Dzieła sztuki, gromadzone i eksponowane w muzeach i galeriach na całym świecie, są coraz częściej udostępniane osobom z niepełnosprawnością wzroku. Niewidomi i niedowidzący są zapraszani do zwiedzania wystaw, są dla nich organizowane warsztaty, uwzględnia się ich potrzeby w czasie opracowywania tekstów do audioprzewodników i w trakcie oprowadzeń kuratorskich. Zaproszenie osób z niepełnosprawnością wzroku do poznawania muzealnych ekspozycji, wymaga każdorazowo od organizatorów takiego wydarzenia określenia sposobu udostępnienia dzieł kompensującego skutki dysfunkcji. Wykorzystuje się w tym celu różne techniki, najczęściej jednak sięga się po audiodeskrypcję. W porównaniu z innymi technikami jest ona możliwa do wykorzystania w każdej sytuacji, przynosi stosunkowo dobre rezultaty i nie wymaga dużych nakładów finansowych. Audiodeskrypcja sprawdza się przy tym doskonale jako technika wspomagająca, gdy muzeum oferuje osobom z dysfunkcją wzroku inne sposoby udostępniania dzieł, takie jak tyflografiki, makiety przestrzenne czy możliwość dotykania oryginałów.

Otwieranie przestrzeni muzeów i galerii przed osobami z niepełnosprawnością wzroku, mimo że coraz częstsze, wciąż nie jest prowadzone w stopniu satysfakcjonującym samych niewidomych i niedowidzących odbiorców. Ocena taka znalazła się między innymi w wystąpieniu przedstawicieli Europejskiej Unii Niewidomych (EBU) prezentujących w 2010 roku swe postulaty przed Komisją Europejską. Członkowie EBU nie pozostawiali wątpliwości, że poziom zaawansowania procesów udostępniania oferty muzealnej osobom z niepełnosprawnością wzroku jest daleki od ideału. Widzowie ci nie mają szans na równy z pełnosprawnymi dostęp do wystaw i eksponatów muzealnych – większość z tych ekspozycji, w kontakcie z niewidomym czy niedowidzącym, pozostaje wciąż niewidzialna. Istotnym, zdaniem EBU, czynnikiem mogącym zmienić pozytywnie tę sytuację, byłoby podjęcie przez rządy poszczególnych państw działań i decyzji promujących ideę udostępniania dzieł sztuki osobom z dysfunkcją wzroku.

Na decyzje rządowe trzeba jeszcze poczekać. Na szczęście jednak, odnotowywany przez EBU, brak ideału nie oznacza, że sytuacja jest beznadziejna. Od kilku lat liczba dostępnych niepełnosprawnym wzrokowo wystaw stale wzrasta, wciąż pojawiają się nowe inicjatywy, poszukiwane są nowe środki docierania z opowieścią o plastycznych dziełach sztuki do wyobraźni, umysłów i serc widzów z dysfunkcją wzroku. Ruch ten stał się już na tyle znaczący, że nie tylko uzasadnione, ale wręcz pożądane stało się podjęcie badania naukowego diagnozującego potrzeby i możliwości odbiorcze widzów z niepełnosprawnością wzroku chcących poznawać plastyczne dzieła sztuki, gotowych podążać śladem kolorów, światła, kształtów i przestrzeni.

Badanie takie zostało podjęte przez Wojciecha Figla z Uniwersytetu Warszawskiego i Roberta Więckowskiego ze Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, wiceprezesa Fundacji Kultury bez Barrier. Na razie zakończyła się pierwsza, ilościowa część badania. Jej wyniki pozwalają na wstępną, popartą materiałem analitycznym, diagnozę rzeczywistych potrzeb, oczekiwań i możliwości odbiorczych osób niewidomych i niedowidzących.

Sztuka nie do zobaczenia

Ankieta zatytułowana „Sztuka nie do zobaczenia” została wypełniona przez 210 osób z dysfunkcją wzroku. Stało się to na przełomie września i października 2013 roku, a w grupie respondentów znalazły się osoby w różnym wieku (od nastolatków po osoby mające więcej niż 60 lat – największą grupę stworzyli widzowie

w wieku od 26 do 40 lat: 35,7 proc.) i mieszkające na terenie całej Polski – na wsiach, w małych i dużych miastach. Mieszkańcy tych ostatnich stworzyli jednak najliczniejszą grupę respondentów (36,2 proc.). Nieco ponad połowę respondentów stanowiły kobiety (51,9 proc.), mniejszą grupą byli mężczyźni (49,1 proc.). Ankietę najczęściej wypełniały osoby z wyższym wykształceniem magisterskim (40,5 proc.), ale odpowiedzi udzielały także osoby z innym poziomem wykształcenia – od podstawowego po wyższe licencjackie. Co niezwykle istotne, ankietę wypełnili niemal tak samo licznie niepełnosprawni z różnym rodzajem dysfunkcji wzroku. Niewidomi od urodzenia, niewidomi ociemniali, niedowidzący od urodzenia i niedowidzący ociemniali stanowili po mniej więcej 25 proc. respondentów.

Pytania podzieliliśmy w ankiecie na 3 grupy. W pierwszej interesowały nas ogólne doświadczenia odbiorcze widzów z niepełnosprawnością wzroku odwiedzających muzea i galerie. Pytaliśmy również o najważniejsze bariery uniemożliwiające niepełnosprawnym wzrokowo częstsze wizyty w tego typu placówkach kultury. Drugą grupę stanowiły pytania skupione na preferencjach odbiorczych widzów niewidomych i niedowidzących chcących poznać plastyczne dzieła sztuki. Pytaliśmy o różne techniki udostępniania eksponatów muzealnych i o to, w jakiej sytuacji widzowie ci są gotowi uznać, że poznali prezentowane im dzieło. Ostatnią część ankiety stanowiły pytania demograficzne pozwalające lepiej poznać grupę respondencką (wiek, płeć, miejsce zamieszkania, rodzaj dysfunkcji wzroku). Ankieta była anonimowa i dobrowolna. Każdy, kto zdecydował się wypełnić ankietę, poznawał przed przystąpieniem do odpowiedzi na pytania, następujący opis: „Ankieta jest częścią badania, którego celem jest określenie preferencji odbiorczych osób z niepełnosprawnością wzroku chcących zwiedzać muzea i galerie, chcących poznawać dzieła malarskie, rzeźby, instalacje przestrzenne, rysunki, kolaże itp.). Badanie jest prowadzone w celach naukowych i na potrzeby projektów Fundacji Kultury bez Barier i Laboratorium Przekładu Audiowizualnego – AVT lab.“. Dodatkowo ankiecie przypisano następujące słowa kluczowe: audiodeskrypcja, muzeum, galeria, dostępność. Zaś całość została umieszczona w kategorii ankiet „naukowa, edukacyjna”.

Badanie, z uwagi na jego oryginalność (nigdy wcześniej nie przeprowadzono takiego testu) ma ogromne znaczenie naukowe. Jego wyniki mogą być jednak ważne także dla pracowników muzeów i galerii, pozwolą bowiem lepiej poznać potrzeby widzów niewidomych i niedowidzących.

W poszukiwaniu sztuki

Ankieta nie pozostawia złudzeń – osoby niewidome i niedowidzące nie są częstymi gośćmi w muzeach i galeriach. 43,8 proc. respondentów przyznało, że uczęszcza do muzeów i galerii zaledwie raz na kilka lat. Do częstszych wizyt – raz w roku i kilka razy w roku – przyznało się odpowiednio 20 proc. i 20,5 proc. osób, które wypełniły ankietę. Częściej niż 10 razy w roku, w muzeach i galeriach zjawia się zaś zaledwie 3,3 proc. respondentów. Niemal połowa udzielających odpowiedzi uznała przy tym, że najważniejszą barierą uniemożliwiającą im częstsze wizyty w muzeach i galeriach jest brak dostosowania wystawy do ich potrzeb odbiorczych. Odpowiedź taką wskazało 46,2 proc. respondentów. Innymi, najczęściej wskazywanymi barierami, były: brak czasu, duża odległość od muzeów i galerii, brak zainteresowania sztukami plastycznymi oraz brak przewodnika, z którym można byłoby udać się na zwiedzanie ekspozycji. Ankieta wykazała również, że tylko niewiele ponad połowę respondentów stanowiły osoby, które spotkały się w muzeach i galeriach z technikami udostępniającymi niepełnosprawnym wzrokowo plastyczne dzieła sztuki i skorzystały z tych form udostępniania. Odpowiedź taką wybrało 54,3 proc. osób wypełniających ankietę. Za najwygodniejszą, najbardziej preferowaną formę udostępniania sztuki respondenci najczęściej uznawali audiodeskrypcję (42,9 proc.), a na kolejnych miejscach znalazły się m.in.: możliwość dotykania oryginału, makiety przestrzenne, opisy zamieszczane na stronach www, tyflografiki i napisy w brajlu.

Widzowie z niepełnosprawnością wzroku, uczestniczący w ankiecie, najczęściej poszukiwali malarstwa (23,8 proc.), rzeźb (19 proc.) i prac wideo (15,2 proc.). Fotografie, grafiki, instalacje multimedialne, tkaniny czy sztuka użytkowa cieszyły się dużo mniejszą popularnością. Respondenci przyznawali przy tym najczęściej, że są gotowi spędzić jednorazowo w muzeum czy galerii od 1 do 2 godzin (56,7 proc.), a najrzadziej wybierana była opcja sugerująca konieczność wizyty przekraczającej 2 godziny.

Odpowiadając na pytania poświęcone audiodeskrypcji, respondenci podkreślali, że oprócz opisu wyglądu dzieła chcieliby poznać także, związane z eksponatem i autorem, informacje z historii, ponieważ dopiero tak skomponowany opis pozwala im rzeczywiście poznać prezentowany obiekt. Odpowiedź taką wybrało 75,8 proc. udzielających odpowiedzi w ankiecie. W grupie tej istnieją jednak wewnętrzne podziały związane z poziomem szczegółowości opisu audiodeskryptywnego. Największa liczba wypełniających ankietę opowiedziała się za opcją opisu ogólnego i wybranych, najważniejszych szczegółów. Sam opis ogólny i opis ze wszystkimi szczegółami cieszyły się już mniejszą popularnością. I jeszcze jedna, niezwykle istotna kwestia. Określając najważniejszą potrzebę związaną z oglądaniem dzieła, respondenci wskazywali najczęściej na przeżycie estetyczne, na konieczność pobudzenia emocji i wyobraźni. Odpowiedź tę wybrało 31,4 proc. niewidomych i niedowidzących uczestników ankiety. Na dwóch kolejnych miejscach znalazły się chęć szczegółowego poznania wyglądu dzieła i chęć ogólnego poznania wyglądu dzieła.

Od teorii do praktyki

Wyniki ankiety, choć niezwykle istotne, nie dają jeszcze odpowiedzi na wszystkie pytania związane z udostępnianiem osobom niewidomym i niedowidzącym plastycznych dzieł sztuki. Pozwalają jednak poznać najważniejsze tendencje i oprzeć się, w praktyce udostępniania dzieł sztuki, na materiale naukowym. Jest to o tyle ważne, że wykorzystywane często przez praktyków np. zasady tworzenia audiodeskrypcji pomijają zwykle lub minimalizują sferę tworzenia skryptów AD do dzieł plastycznych. Autorzy takich skryptów działają więc zwykle nieco intuicyjnie, starają się dostosowywać zasady dedykowane dziełom audiowizualnym do specyfiki wystaw muzealnych, rozmawiają z odbiorcami i w ten sposób zapewniają najwyższą jakość powstających tekstów. Prezentowane wyniki badań mogą stać się w tej sytuacji kolejnym, niezwykle ważnym punktem odniesienia.

Robert Więckowski (Fundacja Kultury bez Barrier) – dziennikarz, redaktor, literaturoznawca, doktorant Interdyscyplinarnych Studiów Doktoranckich na wydziale kulturoznawstwa Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, badacz historii i tradycji żydowskiej i ich percepcji w Polsce oraz przekładu intersemiotycznego (audiodeskrypcja), współtwórca „Zasad tworzenia audiodeskrypcji” oraz Warszawskiego Tygodnia Kultury bez Barrier, trener w zakresie udostępniania tekstów kultury osobom z niepełnosprawnością wzroku, wybrany do zespołu sterującego Społecznej Rady Kultury przy Prezydencie m. st. Warszawy.

Anna Bombińska-Domżał
Remigiusz Kijak

Model uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w odbiorze kultury w muzeach

*„Gdyby wszyscy byli tacy sami,
nikt nikomu nie byłby potrzebny”
ks. Jan Twardowski*

Wstęp

Ośrodki kultury odgrywają niezwykle istotną rolę w budowaniu świadomości społecznej oraz budowaniu silnych i spójnych społeczności. Umożliwienie uczestnictwa osobom z niepełnosprawnością intelektualną w kulturze staje się dziś zjawiskiem coraz bardziej powszechnym. Z jednej strony uczestnictwo spełnia rolę wsparcia edukacyjno-terapeutycznego i stanowi sposób wyrażania swoich potrzeb i emocji. Z drugiej strony otwarcie ośrodków kultury na osoby z niepełnosprawnością umożliwia zmianę paradygmatu społecznego postrzegania osób z niepełnosprawnością intelektualną w procesie ich włączania i integracji społecznej.

W społecznym odbiorze osoby z niepełnosprawnością intelektualną można wyróżnić trzy ery: instytucjonalizmu, deinstytucjonalizmu oraz aktualnie trwającą erę normalizacji uczestnictwa (Firkowska-Mankiewicz, 2006). Era instytucjonalizmu to era, w której panował model instytucjonalny: osoba niepełnosprawna traktowana jak pacjent umieszczana była w zakładzie, gdzie jej podstawowe potrzeby były zaspokajane zwykle przez lekarzy poprzez opiekę lub leczenie. W erze deinstytucjonalizmu modelem opieki był model rozwojowy, rehabilitacyjny. Osoba z niepełnosprawnością traktowana była jak klient (konsument), umieszczana najczęściej w szkołach specjalnych, specjalnych ośrodkach, w których interdyscyplinarny zespół wspomagał ją poprzez realizację odpowiedniego programu. Celem była zmiana zachowania jednostki i dostosowanie jej do społeczeństwa. W aktualnej erze uczestnictwa człowiek niepełnosprawny stał się nie pacjentem czy klientem, ale członkiem społeczności z pełnią praw obywatelskich. Pomoc polega głównie na zapewnieniu indywidualnego wsparcia, w którym najważniejsza staje się niezależność jednostki i relacje z innymi. Aktualnie celem nie jest zmiana zachowania jednostki, ale zmiana postaw społecznych, umożliwiających osobie z niepełnosprawnością życie we własnym, naturalnym środowisku.

Aktualne spojrzenie na niepełnosprawność intelektualną

Zmiana paradygmatu postrzegania osób z niepełnosprawnością zmienia również samą definicję niepełnosprawności. Nowe definicje (Kirenko, 2008, s. 265) zmniejszają wpływ biologiczności człowieka na rzecz rozumienia go jako istoty działającej i wypełniającej zadania, ale przede wszystkim członka określonej grupy społecznej. Pojęcie niepełnosprawności obejmuje tym samym trzy obszary funkcjonowania:

- uszkodzenia, jako brak lub deformacja anatomicznej struktury organizmu, albo jako brak lub zaburzenie przebiegu fizjologicznych lub psychicznych funkcji organizmu w strukturze jego narządów, układów i funkcji,
- działania, które oznacza wszystko to, co człowiek robi, od wykonywania bardzo prostych czynności do bardzo złożonych i skomplikowanych zadań,
- uczestnictwa, jako rodzaj i zakres zaangażowania się osoby w środowisku, w którym żyje.

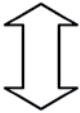

Samą niepełnosprawność intelektualną można traktować jako stan umysłu, którego przyczyną jest najczęściej uszkodzenie lub nieprawidłowa budowa centralnego i/lub ośrodkowego układu nerwowego (Międzynarodowa Liga na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, ILSMH). Z kolei Amerykańskie Stowarzyszenie na Rzecz Upośledzenia Umysłowego (American Association on Mental Retardation AAMR, aktualnie AAIDD American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) zdefiniowało niepełnosprawność intelektualną jako *niepełnosprawność charakteryzującą się istotnym ograniczeniem zarówno w funkcjonowaniu intelektualnym, jak również w zachowaniu przystosowawczym, ujawniającym się w poznawczych, społecznych i praktycznych umiejętnościach przystosowawczych* (za: Kostrzewski, 2006, s. 13). Definicja ta podkreśla wagę wpływu środowiska społecznego, z jakiego wywodzi się dana osoba, równocześnie uwzględniając indywidualne różnice w komunikowaniu się, w funkcjonowaniu narządów zmysłów, w zakresie sprawności motorycznych i zachowaniu. Uwydatnia również fakt, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną poza ograniczeniami posiadają również silne strony, a nawet szczególne predyspozycje lub zdolności, a dzięki właściwemu, dostosowanemu do indywidualnych potrzeb wsparciu ich funkcjonowanie ulega poprawie.

Niepełnosprawność intelektualna jest zjawiskiem złożonym i trudnym do jednoznacznego zdefiniowania ze względu na złożoność organizmu człowieka, wielorakich wpływów środowiska oraz wielość możliwych do zastosowania kryteriów. Można ją jednak traktować jako wypadkową funkcjonalnych ograniczeń organizmu pozostających pod wpływem wymagań środowiska oraz sytuacji życiowej konkretnej jednostki, z jej biografią życiową czy sytuacją rodzinną.

Model uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w muzeach

Uczestniczenie osób z niepełnosprawnością intelektualną w odbiorze kultury w muzeach wiąże się z usuwaniem barier na wielu poziomach. Zaprezentowany poniżej model uczestnictwa może pomóc pracownikom muzeum w usuwaniu barier oraz zdiagnozowaniu na którym z poziomów istnieje konieczność poprawy włączania osób z niepełnosprawnością intelektualną w życie muzeum. Usuwanie barier pozwala na rozwijanie pełnego **uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w życiu kulturalnym**, a pośrednio wpływa także na rozwój ich niezależności, osiągnięć i integracji społecznej.

Ryc. 1 Model uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w odbiorze kultury w muzeach (opracowanie własne)

MODEL UCZESTNICTWA osób z niepełnosprawnością intelektualną w odbiorze kultury w muzeach	
POZIOM 1	
polityka muzeum w ramach dostępności dla osób z niepełnosprawnością intelektualną	
POZIOM 2	
świadomość i wiedza pracowników muzeum dotycząca potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnością intelektualną	
POZIOM 3	
indywidualne postawy pracowników muzeum wobec osób z niepełnosprawnością	
POZIOM 4	
profesjonalne relacje pracowników muzeum z osobami z niepełnosprawnością intelektualną	
	
Możliwości i potrzeby jednostki z niepełnosprawnością intelektualną wynikające z:	
	
funkcjonalnych ograniczeń organizmu (intelektualnych, percepcyjnych, fizycznych) w relacji do wymagań środowiska	sytuacji społecznej jednostki (sytuacja rodzina, indywidualnej biografii)

Poziom 1 – Polityka muzeum

Każde muzeum dostosowane do przyjęcia osób z niepełnosprawnością promuje wyższy poziom świadomości społecznej dotyczący zrozumienia i zmiany postaw wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną. Polityka muzeum umożliwiająca dostępność dla tej grupy osób zależy od sytuacji makroekonomicznej państwa oraz ogólnej świadomości całego społeczeństwa danego kraju na temat postrzegania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Na tym poziomie bariery wynikają głównie ze sposobu zarządzania i mentalności kadry kierowniczej. Polityka muzeum umożliwiająca uczestnictwo osobom z niepełnosprawnością intelektualną dotyczy dostosowania sposobu eksponowania zbiorów, ich prezentacji jak i tworzenia dodatkowej oferty dla zwiedzających osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Dostępność jest priorytetem

Dostępność muzeum nie oznacza wyłącznie braku barier architektonicznych, dostosowania i wyraźnego oznakowania kierunku przemieszczania się, toalet, szatni itp. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną wymagają zaangażowania wszystkich zmysłów podczas zwiedzania wystaw. Dostosowanie przestrzeni ekspozycyjnych i wystawienniczych może polegać na:

- fizycznej dostępności obiektów muzealnych (w miarę możliwości),
- dodatkowym oświetleniu podkreślającym kolory, kontrasty,
- wykorzystaniu replik obiektów, skalowanych makiet dotykowych do manipulowania,
- wykorzystaniu pomocy wizualnych w formie tradycyjnej, podświetlanych podpisów lub audiowizualnej (np. Power Point) z odpowiednio dobranym, prostym słownictwem, z dostosowaną, dużą czcionką, piktoqramami, ilustracjami;
- wykorzystaniu pomocy multimedialnych, audioprzewodników z uproszczonym omówieniem eksponatów;
- opracowaniu dodatkowych, uproszczonych opisów obiektów muzealnych (również opartych na prostym słownictwie, obrazkach);
- wykorzystaniu multimediiów (dźwięk audio, filmy, komputerowe gry interaktywne).

Ważne jest, aby stosowane pomoce były łatwe do czytania i zrozumienia oraz aby podczas prezentacji przewodnik upewniał się, że nie rozprasza one słuchaczy i pozwalają im lepiej zrozumieć to, co mówi. Należy również zwracać szczególną uwagę, aby głośność dźwięku była dostosowana oraz aby nie emitować zbyt wielu dźwięków na raz.

Dodatkowe propozycje

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną również pragną się uczyć i nabywać wiedzę o otaczającej ich rzeczywistości. Muzeum może przygotować dla nich ofertę dostosowanych do ich możliwości lekcji muzealnych lub specjalnych programów edukacyjnych, podczas których będą mogli wykazać się swoją kreatywnością i twórczością. Niepełnosprawność intelektualna charakteryzuje się trudnościami w percypowaniu, przetwarzaniu i zapamiętywaniu informacji, dlatego osobom tym najłatwiej jest się uczyć w krótkich i powtarzalnych cyklach. Muzeum może przygotować kilka takich spotkań w przeciągu kilku miesięcy. Projekty takie mogą zaowocować tzw. odwróconą inkluzją społeczną tzn. osoby z niepełnosprawnością mogą stworzyć i prezentować tzw. osobom pełnosprawnym swój własny sposób spojrzenia na obiekty muzealne, nowe sposoby opracowania tras muzealnych itp.

Poziom 2 – Świadomość i wiedza

Świadomość wszystkich pracowników muzeum co do umiejętności społecznych oraz potrzeb i potencjalnych możliwości osób z niepełnosprawnością intelektualną jest tak samo ważna jak techniczne sposoby dostosowania muzeum. Poziom ten można w zasadzie zaliczyć do poziomu pierwszego, czyli polityki muzeum. Został on jednak wyodrębniony dla podkreślenia konieczności wprowadzenia systematycznych szkoleń o potrzebach i możliwościach tej grupy osób. Wynika to przede wszystkim z konieczności niwelowania wpływu błędnych stereotypów i uprzedzeń wobec tej grupy osób, które często zakorzenione są w całych społecznościach.

Świadomość pracowników muzeum

Wokół niepełnosprawności intelektualnej narosło wiele mitów i stereotypów, które w rzeczywistości pokrywają się z indywidualnymi cechami poszczególnych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Badania nad postrzeganiem osób z niepełnosprawnością intelektualną przez społeczeństwo polskie¹ wskazują, że jednym z głównych stereotypów jest postrzeganie tej grupy osób jako cierpiące i nieprzewidywalne oraz smutne i powolne. Inne stereotypy, które można często usłyszeć w potocznych rozmowach, traktują niepełnosprawność intelektualną jako karę za grzechy, cechę, którą można się zarazić, prowadzącą do przestępczości, ubóstwa, uniemożliwiającej jakąkolwiek naukę czy rozwój.

Taki sposób myślenia wywiera zdecydowanie negatywny, destrukcyjny wpływ na postawy społeczne. Walka ze stereotypami zakorzenionymi w społeczeństwie jest niezwykle trudna, ale kampanie społeczne czy też odpowiedni system szkoleń może znacząco zmienić nastawienie pracowników do osób z niepełnosprawnością intelektualną. System szkoleń i informacji powinien obejmować cały personel muzeum: przewodników osoby pracujące na recepcji, przy obsłudze toalet, w ochronie itd.

Wiedza o niepełnosprawności intelektualnej

Rozwój świadomości wymaga dodatkowych szkoleń pracowników muzeów z zakresu wiedzy o samej niepełnosprawności intelektualnej (stopniach, możliwościach percepcyjnych, komunikacyjnych itp.) oraz sposobów dostosowania tej wiedzy do funkcjonalnych ograniczeń i możliwości poszczególnych osób z niepełnosprawnością.

Poziom funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną jest bardzo zróżnicowany. Osoby te odbierają świat bardzo realistycznie, a ich nauka opiera się głównie na bezpośrednich, osobistych doświadczeniach i działaniu. Koncentrują się na przedmiotach i wrażeniach zmysłowych, a dopiero z pomocą innych osób ich spostrzeżenia tworzą strukturę i nabierają cech świadomej i celowej obserwacji.

We współczesnej klasyfikacji osób z niepełnosprawnością intelektualną wyróżniamy trzy/cztery stopnie:

1. Osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną
2. Osoby z umiarkowaną/znaczną niepełnosprawnością intelektualną
3. Osoby z głęboką niepełnosprawnością intelektualną.

Dokładna charakterystyka, w ramach tak krótkiego opracowania, nie jest możliwa, bowiem nie sposób omówić dokładnie dla każdego typu niepełnosprawności jej cech funkcjonowania emocjonalnego, poznawczego, fizycznego, społecznego. Warto jednak, choć w ogólnym zarysie przedstawić najważniejsze cechy niepełnosprawności intelektualnej.

---

¹ Postrzeganie osób niepełnosprawnych intelektualnie przez społeczeństwo polskie Dom Badawczy Maison, 2009

Rodzaj niepełnosprawności /obszary funkcjonowania	Osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną	Osoby z umiarkowaną/znaczną niepełnosprawnością intelektualną*	Osoby z głęboką niepełnosprawnością intelektualną
Fizyczny	Brak wyraźnych odstępstw od normy, zazwyczaj sprawność fizyczna osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną jest w normie, nie obserwuje się wyraźnego spadku w funkcjonowaniu motoryki dużej jak i motoryki małej. Dobrze reagują na hałas i różnego rodzaju dźwięki, dobrze reagują na światło. Nie mają problemów w odbiorze wrażeń dotykowych.	Osoby z głębszą niepełnosprawnością mogą mieć problem z poruszaniem, mogą występować zachwiania równowagi. Częściej poruszają się na wózkach inwalidzkich z powodu dodatkowo występujących wraz z niepełnosprawnością intelektualną zaburzeń neurologicznych czy niepełnosprawności ruchowej. Są mniej sprawne manualnie, mają większe problemy z precyzyjnością ruchów. Zaburzona jest u nich motoryka mała i duża. Mają zaburzony odbiór wrażeń zmysłowych może u nich wystąpić większa wrażliwość na dźwięk, światło.	Osoby z głęboką niepełnosprawnością mogą mieć znacznie zaburzony odbiór zmysłowy. Mogą mieć nadwrażliwość lub niewrażliwość na dźwięk, zapach, dotyk, światło. Mają problem z samodzielnym poruszaniem się, potrzebują pomocy w czynnościach samoobsługowych, choć oczywiście są w stanie nauczyć się samodzielnie wielu z tych czynności np. samodzielnie jeść łyżką, komunikować potrzeby fizjologiczne, napełnić duży pojemnik wodą, mieszać w dużym pojemniku. Ich sprawność manualna jest bardzo słaba.
Komunikacja	Poprawna, bez większych problemów opanowują mowę posługują się raczej prostym językiem, układają zdania proste nie złożone, rzadko posługują się mową pozawerbalną	Bardzo zróżnicowana grupa pod kątem komunikacji. Są w tej grupie osoby bardzo dobrze posługujące się mową werbalną i pozawerbalną, jak też takie, które posługują się mową alternatywną np. używają piktogramów, gestów.	Grupa raczej jednorodna przeważa mowa pozawerbalna, porozumiewanie się za pomocą gestów i piktogramów lub innych rodzajów mowy obrazkowej.
Poznawczy	Rozwój intelektualny jest opóźniony, problemy z zapamiętywaniem i kłopoty z matematyką, historią; trudności z zapamiętywaniem dat i wydarzeń, łączenia przyczynowo-skutkowego. Myślenie jest powolne, występują luki w pamięci, trudności w odtwarzaniu wydarzeń z zachowaniem ciągu przyczynowo-skutkowego	Myślenie na poziomie operacyjnym lub przedoperacyjnym. Problemy z zapamiętywaniem.	Myślenie przedoperacyjne konkretno-obrazowe.
Spółeczny i samodzielność	Rozwój społeczny w normie, przeciętny stopień zaradności życiowej i samodzielności.	Rozwój społeczny zróżnicowany: od dużego stopnia samodzielności do stanu wymagającego pomocy osób trzecich. Osoby te raczej zaradne z niewielką pomocą instytucji lub osób trzecich.	Rozwój społeczny ograniczony, raczej niesamodzielne wymagające pomocy innych osób.

* w literaturze coraz częściej ten typ niepełnosprawności określa się niepełnosprawnością głębszą

Poziom 3 – Indywidualne postawy wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną

Postawy wobec osób z niepełnosprawnością (Sękowski, 1994) wyrażają się w trzech aspektach: poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym. Aspekt poznawczy dotyczy wiedzy oraz indywidualnych przekonań odnośnie osób z niepełnosprawnością. Aspekt emocjonalny związany jest z emocjami i uczuciami towarzyszącymi myślom i reakcjom w interakcjach z osobami z niepełnosprawnością. Z kolei składnik behawioralny dotyczy zachowań wobec osób cechujących się niepełnosprawnością. Najpowszechniejszy podział postaw zawiera dwie przeciwstawne postawy wobec osób z niepełnosprawnością: postawy pozytywne, wyrażające akceptację, szacunek, życzliwość i zrozumienie oraz negatywne wyrażające odtrącenie, brak akceptacji dla udziału osób z niepełnosprawnością w interakcjach społecznych. U osób pełnosprawnych mogą się również pojawiać postawy ambiwalentne, dla których charakterystyczne jest wzajemne przenikanie się stosunku obojętności, wrogości z litością, współczuciem czy nadopiekuńczością.

Rozwijanie prawidłowych postaw pracowników muzeum wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną obejmuje dbanie o przyjazną atmosferę, okazywanie szacunku w wypowiedziach i zachowaniu poprzez pytanie o pomoc, pozwolenie na samodzielność, taktowny kontakt fizyczny oraz przygotowanie na niestandardowe zachowania.

Kluczem jest przyjazna atmosfera

Każdy z nas lubi i chętnie przebywa w miejscach, w których czuje się mile widziany. Fundamentem są właściwe, serdeczne i otwarte relacje i interakcje pracowników muzeum z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, wynikające z ich pełnej akceptacji oraz zrozumienia sposobu myślenia, zachowania i sytuacji społecznej. Ogromną rolę odgrywa tu również kreatywność samych pracowników (głównie przewodników), którzy poprzez własne zaangażowanie mogą znacznie podnieść atrakcyjność pobytu w muzeum. Fundamentem jest również umiejętna współpraca pracowników muzeum z osobami z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich nauczycielami, terapeutami, opiekunami, rodzicami itd.

Szacunek

Każdy człowiek jest wyjątkowy i niezależnie od swojej pełno- czy niepełnosprawności powinien być traktowany z szacunkiem i życzliwością. Aby uszanować godność osób z niepełnosprawnością intelektualną, wskazane jest używanie w języku formalnym i potocznym zarówno w mowie, jak i piśmie, następujących określeń: "osoba z niepełnosprawnością intelektualną lub osoba niepełnosprawna intelektualnie". Nigdy nie powinno się traktować dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną jak dzieci. Pracownicy muzeum w takich relacjach powinni zachować formę "Pani/Pan".

Pytanie o pomoc

Bycie osobą z niepełnosprawnością nie jest równoznaczne z bezradnością, a każda osoba, nawet wolniej przyswajająca wiadomości, chce być traktowana jak niezależny człowiek. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną może poczuć się zagubiona na terenie muzeum, ponieważ nie jest to dla niej znajome otoczenie domu czy szkoły; potrzebuje ona więcej czasu na dostosowanie się do nowego środowiska i porządku oraz na oswojenie się z nowo poznanymi ludźmi. Zanim pracownik muzeum udzieli jej pomocy, zawsze powinien zapytać czy życzy sobie takiego wsparcia.

Pozwolenie na samodzielność

Osoba z niepełnosprawnością intelektualną samodzielnie może i powinna decydować, co chce/może robić, a czego nie. Ponieważ charakterystyczne dla tych osób są trudności z podejmowaniem decyzji (zwłaszcza szybkich i zdecydowanych) pracownicy muzeum powinni wykazać się cierpliwością i dać im wystarczająco dużo czasu na przemyślenie i udzielenie odpowiedzi.

Taktowny kontakt fizyczny

Ważnym aspektem relacji z osobami z niepełnosprawnością intelektualną jest szanowanie własnej i ich sfery intymnej. Kontakt fizyczny podczas pierwszego spotkania (np. klepanie po plecach, chwytanie za dłoń, obejmowanie za ramiona) może być dla osoby z niepełnosprawnością intelektualną nieprzyjemne, może wywołać strach lub niechęć. Analogicznie w sytuacji, kiedy osoby z niepełnosprawnością intelektualną zachowują się zbyt otwarcie – np. chcą uściskać, ucałować rozmówcę, uznając jego życzliwość za przejaw sympatii, a nawet przyjaźni, pracownicy muzeum, aby zachować prawidłową relację, powinni spokojnie wycofać się i stanowczo poprosić, aby osoba z niepełnosprawnością intelektualną tego nie robiła, tłumacząc, że jest to krępujące.

Kontrolowane emocje

Pracownicy muzeum powinni być przygotowani na niestandardowe reakcje osób z niepełnosprawnością intelektualną, nawet na krzyki, hałas czy nietypowe interakcje w różnych sytuacjach. Powinni wykazać się spokojem, cierpliwością i zrozumieniem, ponieważ osoby z niepełnosprawnością intelektualną wymagają znacznie więcej czasu do „przetworzenia” informacji, mogą się rozpraszać, wykazywać zmęczenie, brak motywacji czy zaangażowania, bądź wprost przeciwnie – nadmierne pobudzenie, rozdrażnienie (co wynika z niedojrzałości lub uszkodzenia różnych obszarów ośrodkowego układu nerwowego, a nie cech osobowych czy charakterologicznych).

Poziom 4 – Profesjonalne relacje

Poziom ten dotyczy relacji pracowników muzeów z osobą z niepełnosprawnością intelektualną – dotyczą sytuacji bezpośrednich spotkań „twarzą w twarz”. Profesjonalne relacje obejmują umiejętne zaangażowanie zwiedzających, dostosowanie wypowiedzi do możliwości osób z niepełnosprawnością intelektualną (używanie prostego języka, w tym słów kluczy, dostosowanie tempa wypowiedzi, uzyskiwanie informacji zwrotnej) oraz konieczność wykorzystania dodatkowych pomocy.

Zaangażowanie

Zanim pracownik muzeum zacznie opowiadać o eksponatach, powinien upewnić się, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną są zaangażowane w relacje z nim, tzn. czy utrzymują odpowiedni poziom uwagi. W tym celu może zwrócić się po imieniu do konkretnej osoby, utrzymywać kontakt wzrokowy, lub wykorzystać akceptowany dotyk np. nakierowanie osoby dotykiem na omawiany obiekt muzeum. Pracownicy muzeum powinni zwracać się bezpośrednio do osoby niepełnosprawnej, a nie do jej opiekuna, nauczyciela, rodzica czy towarzysza.

Dostosowanie wypowiedzi

Przekazywanie wiedzy o eksponatach muzealnych powinno być krótkie i treściwe. Pracownicy muzeum powinni posługiwać się jasnym i prostym językiem, pojedynczymi zdaniami. W wypowiedziach nie powinny pojawiać się pojęcia abstrakcyjne, żargon.

Warto wybrać te informacje, które są istotne dla odbiorców, omijać niepotrzebne szczegóły. W tym celu pracownicy muzeum mogą dobrać tzw. słowa klucze, czyli najważniejsze słowa lub wyrażenia, które najmocniej podkreślają cel wypowiedzi.

Przy dłuższej wypowiedzi, opowiadaniu o eksponacie najlepiej podzielić ją na krótsze części. Ważne jest również dbanie o informację zwrotną, czyli po każdej części pracownik muzeum powinien upewnić się, czy rozmówca z niepełnosprawnością intelektualną dobrze zrozumiał, zapamiętał, czy czegoś nie powtórzyć. W tym celu można zadawać pytania zamknięte „czy...”, na które osoba z niepełnosprawnością intelektualną mogłaby odpowiedzieć skinieniem głowy, jednym lub kilkoma słowami. Nie należy stosować pytań w rodzaju: „Czy zrozumieliście?”, ponieważ mogą odpowiedzieć „tak” mimo, braku zrozumienia. W przypadku trudności z wypowiadaniem się trzeba zwrócić uwagę na mowę ciała osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Do uzyskania informacji zwrotnej od osób z niepełnosprawnością intelektualną przewodnicy muzeum mogą wykorzystać tzw. kartki dostępności. Każdy słuchacz ma 3 kartki: zieloną, żółtą i czerwoną. Podniesienie zielonej kartki oznacza – tak zgadzam się z Tobą, rozumiem i nadażam, żółtej oznacza – mówisz za szybko, czerwonej – nie rozumiem, chcę zadać pytanie. Jeśli osoby z niepełnosprawnością nie rozumieją wypowiedzi, można powiedzieć to samo jeszcze raz w inny sposób. Kartki dostępności są dobrym sposobem upewnienia się, że wszyscy rozumieją to, co mówi przewodnik, a jednocześnie dają słuchaczom poczucie kontrolowania sytuacji.

Wykorzystanie pomocy

Dla osób z niepełnosprawnością intelektualną znacznym ułatwieniem będzie możliwość korzystania z dodatkowych pomocy podczas wycieczki po muzeum. Mogą to być plany muzeum/wystaw z wykorzystaniem odpowiednio dobranego słownictwa lub/oraz piktogramami, specjalnie dla nich przygotowane repliki, miniatury najważniejszych obiektów muzealnych, których mogą dotykać, manipulować itp. Pracownicy muzeum mogą ułatwić zrozumienie czy zapamiętanie informacji poprzez wsparcie swojej wypowiedzi odpowiednim gestem, ilustracją czy odręcznym rysunkiem.

Podsumowanie

Każde muzeum dostosowane do potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnością intelektualną i umożliwiające im uczestnictwo w odbiorze kultury jest bardziej wartościową placówką kulturalną dla całego społeczeństwa. Zmiany w postrzeganiu tych osób powodują w konsekwencji przeobrażenie muzeów z instytucji, które koncentrowały się na zbiorach muzealnych, w instytucje wpisujące w swoje cele również integrację społeczną i włączanie osób z niepełnosprawnością w nurt życia społecznego.

Załączony do artykułu profil oceny uczestnictwa pozwala ocenić pracownikowi, w jakim stopniu on sam i jego muzeum jest przygotowane i dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną (OzNI) na poszczególnych poziomach z modelu uczestnictwa.

Bibliografia

- Bobińska K., Pietras T., Gałęcki P. (red.), Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia, wyd. Continuo, Wrocław, 2012
- Cobb H.V., Mittler P. (2011), „Zasadnicze różnice między upośledzeniem umysłowym a chorobą psychiczną”; dokument Międzynarodowej Ligi Stowarzyszeń na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym

wym; tł. Anna Firkowska-Mankiewicz; wydanie polskie PSOUU, drugie wydanie, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

Cohen J. (2008), Praktyczny poradnik savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych, tłumaczenie na zlecenie MPiPS, adaptacja biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa

„Czy wyrażam się jasno?” – Jak uprzystępnić słowo pisane – wytyczne organizacji „Mencap”, (2000), wydanie polskie PSOUU, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

Firkowska–Mankiewicz A. (2006), Zmiana paradygmatu w postrzeganiu osoby z niepełnosprawnością intelektualną, wykład podczas I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Osoby Niepełnosprawne a Media”, APS im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa

Kostrzewski J. (2006), Niepełnosprawność umysłowa: poglądy, metody diagnozy i wsparcia, (w:) Psychologiczne wspomaganie rozwoju psychicznego dziecka, (red.) A. Czapigi, Wrocław

„Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia” (2010) – wyd. PSOUU, Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

„Proste nauczanie. Wskazówki dla osób zajmujących się edukacją ustawiczną do zwiększania dostępności prowadzonych szkoleń”, (2012), wydanie polskie PSOUU, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

Sękowski, A. (1994). Psychospołeczne determinanty postaw wobec inwalidów. Lublin, Wydawnictwo UMCS

Wyczesany J. (2006), Pedagogika upośledzonych umysłowo, Oficyna Wydawnicza „Impuls” Kraków

Załącznik 1

Profil ceny uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w odbiorze kultury w moim muzeum

(aut. Anna Bombińska-Domżał, Remigiusz Kijak)

- do wykorzystania przez pracowników muzeum

Profil oceny uczestnictwa pozwala ocenić pracownikowi w jakim stopniu on sam i jego muzeum jest przygotowane i dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną (OzNI) na poszczególnych poziomach z modelu uczestnictwa.

Jest to skala aprobaty – odpowiada na pytanie, do jakiego stopnia respondent zgadza się z podanymi stwierdzeniami:

1. zdecydowanie się nie zgadzam
2. nie zgadzam się
3. nie mam zdania
4. zgadzam się
5. zdecydowanie się zgadzam

Stwierdzenia są ułożone zgodnie z wyodrębnionymi w modelu poziomami:

- I – polityka muzeum,
- II – świadomość i wiedza pracowników,
- III – indywidualne postawy pracowników,
- IV – profesjonalne relacje.

Przy każdym stwierdzeniu proszę zaznaczyć prawidłową odpowiedź, a następnie odwrócić kartkę poziomo i połączyć ze sobą zaznaczone kratki z odpowiedziami. Utworzą one wykres, który wskaże, jak kształtuje się przygotowanie Państwa muzeum do uczestnictwa OzNI w odbiorze kultury.

W moim muzeum	1	2	3	4	5	poziomy
1. OzNI mogą podchodzić do obiektów muzealnych						I
2. obiekty muzealne są dodatkowo oświetlone						
3. wykorzystuje się repliki, skalowane makiety						
4. wykorzystuje się tradycyjne pomoce wizualne dostosowane do potrzeb OzNI						
5. wykorzystuje się pomoce multimedialne						
6. OzNI mogą korzystać z dodatkowych, uproszczonych opisów obiektów muzealnych						
7. OzNI mogą korzystać z dodatkowych lekcji muzealnych, warsztatów						
8. zdarza się, że pracownicy myślą stereotypowo o OzNI						II
9. pracownicy mogą korzystać ze szkoleń dotyczących obsługi klientów z NI						
10. pracownicy posiadają wystarczającą wiedzę o osobach z lekką NI						
11. pracownicy posiadają wystarczającą wiedzę o osobach z umiarkowaną/znaczą NI						
12. pracownicy posiadają wystarczającą wiedzę o osobach z głęboką NI						
13. pracownicy są przyjaźnie nastawieni do OzNI						III
14. OzNI czują, że są szanowani						
15. pracownicy pomagają, ale nie wyręczają OzNI						
16. pracownicy są cierpliwi i spokojnie czekają, aż OzNI samodzielnie podejmą działanie						
17. pracownicy wiedzą jak reagować na nietypowe, czasem uciążliwe zachowania OzNI						
18. wiem, jak wzbudzić zaangażowanie i ciekawość OzNI						IV
19. umiem dostosować język wypowiedzi do potrzeb i możliwości OzNI						
20. wiem, jak dostosować tempo wypowiedzi do potrzeb OzNI						
21. stosuję narzędzia ułatwiające wzajemne zrozumienie podczas oprowadzania OzNI						
22. wykorzystuję dodatkowe pomoce podczas oprowadzania OzNI						

Anna Bombińska-Domżał – dr nauk hum. w zakresie pedagogiki, adiunkt w Instytucie Pedagogiki Specjalnej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jest pedagogiem specjalnym o specjalności oligofrenopedagogika (pedagogika osób z upośledzeniem umysłowym) oraz pedagogika terapeutyczna. Doświadczenie zawodowe rozwijała jako nauczyciel kształcenia integracyjnego oraz pedagog specjalny w szkołach dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem oraz z niepełnosprawnością ruchową. Kilkakrotnie organizowała i koordynowała wystawy twórczości osób z niepełnosprawnością. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajduje się szeroko rozumiana integracja społeczna i edukacyjna, normalizacja oraz włączanie w nurt życia społecznego osób z niepełnosprawnością.

Remigiusz J. Kijak – dr nauk hum. w zakresie pedagogiki, obecnie związany z Uniwersytetem Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, gdzie zatrudniony jest na stanowisku adiunkta w Instytucie Pedagogiki Specjalnej. Karierę edukacyjną i naukową rozpoczął na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, gdzie pracował na stanowisku adiunkta w Instytucie Pedagogiki. Od 1 maja 2014 roku kieruje Pracownią Badań nad Seksualnością Osób Niepełnosprawnych w Instytucie Pedagogiki Specjalnej Uniwersytetu Pedagogicznego. Prowadzi badania dotyczące uwarunkowań rozwoju seksualnego człowieka niepełnosprawnego. Jego dorobek naukowy obejmuje wiele prac z zakresu niepełnosprawności intelektualnej poświęconych ich integracyjnemu i normalizującemu bytowaniu. Od kilku lat współpracuje z organizacjami kultury i sztuki, między innymi Muzeum Sztuki Współczesnej Bunkier Sztuki w Krakowie. Brał udział w instalacjach kulturalnych organizowanych przez Bunkier Sztuki powstałych wokół Projektu Joanny Pawlik „Balans”, między innymi w panelu „Płeć Niepełnosprawności” poświęconemu rozmowie na temat atrakcyjności ciała zdeformowanego. Badania dotyczą również problematyki starości i dorosłości osób niepełnosprawnych. Jest inicjatorem i gospodarzem cyklicznych konferencji naukowych poświęconych problematyce dorosłości i seksualności osób niepełnosprawnych „Oblicza seksualności osób niepełnosprawnych – wątki rozproszone w pedagogice specjalnej”.

CZĘŚĆ II

Dobre praktyki w muzeach

Muzea migane – muzea dostępne dla niesłyszących

Praca nad dostosowaniem muzeum do potrzeb osób z niepełnosprawnością słuchu wymaga od pracowników muzeum dużego zaangażowania. Nie wystarczy przetłumaczyć na język migowy jednego czy dwóch wydarzeń, aby zachęcić osoby niesłyszące do regularnego odwiedzania muzeum. Nie wystarczy to również do stwierdzenia, że muzeum jest dostępne dla osób niesłyszących. Trzeba mieć świadomość tego, że konieczne jest kompleksowe przygotowanie się na wizyty gości niesłyszących oraz że potrzeby osób niesłyszących są zróżnicowane i zależą od kilku czynników (m.in. stopnia ubytku słuchu, wieku, w jakim pojawiły się problemy ze słuchem, edukacji). Rozwiązania dobre dla jednych – np. oprowadzenie tylko w Polskim Języku Migowym (PJM), nie musi być dobre dla innych – na przykład osób czytających z ust, chociaż wszystkie te osoby łączy niepełnosprawność słuchu. Niepełnosprawność słuchu objawia się w różnorodny sposób, co z kolei ma wpływ na określone potrzeby poszczególnych osób nią dotkniętych i dlatego dostępność nie może ograniczać się do tłumaczenia na język migowy.

Sposoby odbioru informacji przez osoby z niepełnosprawnością słuchu:

- a) Polski Język Migowy (PJM)
- b) czytanie z ust
- c) informacje pisane (w tym informacje w języku uproszczonym)
- d) wykorzystanie systemów wzmacniających (np. pętla indukcyjna)
- e) System Językowo – Migowy (SJM) – dla osób znających gramatykę języka polskiego.

W Muzeum Pałacu w Wilanowie pracujemy nad udostępnieniem osobom z niepełnosprawnością słuchu wszystkich przestrzeni, gdzie można napotkać na bariery komunikacyjne: począwszy od strony internetowej, poprzez personel, przestrzeń pałacową, ogrody historyczne, wystawy, aż po wydarzenia edukacyjne i kulturalne. Jak widać, pracy jest bardzo dużo.

1. Dostępność strony internetowej dla osób z niepełnosprawnością słuchu

Ponieważ wizyta w muzeum zaczyna się już od momentu wejścia na stronę internetową danej instytucji, szczególnie duży nacisk należy położyć na prawidłowe przygotowanie tej przestrzeni, aby potencjalni goście już od pierwszego kroku nabrali do nas zaufania i przekonali się, że instytucja jest dla nich dostępna.

Prace nad dostępnością strony warto rozpocząć od wykonania audytu dostępności. Przy wyborze firmy wykonującej audyt strony należy wybrać taką, która współpracuje z osobami niepełnosprawnymi, ponieważ strona powinna być przetestowana właśnie przez potencjalnych odbiorców. Dobrze wykonany audyt jest zbiorem cennych informacji o mocnych i słabych stronach wortalu oraz zbiorem wskazówek na temat sposobów usprawnienia jego pracy. Warto przygotować również wytyczne dla redaktorów.

Dla osób z niepełnosprawnością słuchu posługujących się PJM przygotowaliśmy specjalną ikonę (dwie dłonie), która jest symbolem PJM jako języka obcego. Po kliknięciu na dłonie otwiera się przestrzeń, w której osoby niesłyszące znajdą liczne tłumaczenia na PJM, np. ciekawostki z zakresu historii, sztuki, kultury i zagadnień przyrodniczych, podstawowe informacje dla zwiedzających czy też historię pałacu i ogrodów. Ilość informacji będzie zależała od zainteresowania i potrzeb osób niesłyszących. Zależy nam na tym, aby jak najwięcej treści już umieszczonych na naszej stronie zostało przetłumaczonych na język migowy, aby strona w jak największym stopniu była dostępna dla osób z niepełnosprawnością słuchu. Jednak samo tłumaczenie na język migowy wszystkiego nie załatwi. Ze względu na różne sposoby komunikowania się osób z niepełnosprawnością słuchu, dla tej grupy niesłyszących, która nie zna języka migowego, skierowane do niej treści powinny być pisane językiem uproszczonym. Tego typu teksty będą również bardzo przydatne dla tych wszystkich osób, które mają szczególne potrzeby w zakresie komunikacji językowej, które potrzebują informacji zapisanych w sposób logiczny, prosty.

Tekst w języku uproszczonym charakteryzuje się na przykład tym, że gdy mamy wybór, to zamiast słów trudniejszych, brzmiących „mądrze”, rozbudowanych, wybieramy słowa krótsze, powszechnie znane. Ważne jest również, abyśmy zawsze takimi samymi słowami nazywali te same rzeczy. Zdania złożone rozbijamy na zdania proste. Lepiej napisać więcej krótkich zdań, niż mało bardzo rozbudowanych. Jeśli jest konieczność użycia trudnego słowa (np. specjalistycznego), wówczas przy pierwszym jego użyciu w tekście należy wyjaśnić, co ono oznacza. Ważne jest również to, aby na jednym z etapów korekty tekst przeczytała osoba będąca potencjalnym jego odbiorcą. To właśnie jej uwagi powinny być dla nas najcenniejsze.

Na stronie Muzeum Pałacu w Wilanowie (www.wilanow-palac.pl) można znaleźć wiele informacji przetłumaczonych na PJM, m.in.: krótką historię rezydencji, ciekawostki przyrodnicze i historyczne, zaproszenia na wydarzenia skierowane do osób niesłyszących, podstawowe informacje na temat zasad zwiedzania, ważne i ciekawe artykuły. Systematycznie pojawiają się nowe informacje.

2. Dostępność obiektu

W przypadku prac nad dostępnością obiektu również warto zacząć od wykonania audytu. Dzięki temu dokumentowi dowiemy się, na jakie przeszkody mogą natrafić osoby ze specjalnymi potrzebami oraz zapoznamy się z propozycjami rozwiązań, które należy wprowadzić, aby obiekt można było uznać za dostępny. W przypadku osób z niepełnosprawnością słuchu podstawowe prace na rzecz udostępnienia przestrzeni skupią się na instalacji pętli indukcyjnej w wyznaczonych miejscach i wypożyczaniu pętli naszyjnych.

3. Szkolenia dla pracowników

Jednym z pierwszych kroków powinny być również szkolenia na temat specyfiki pracy z osobami z niepełnosprawnością słuchu. Przede wszystkim należy przeszkolić pracowników pierwszego kontaktu (m.in. edukatorów, pracowników ekspozycji, pracowników kas). W sytuacji idealnej powinni zostać przeszkoleni pracownicy większości działów, ale w praktyce nie zawsze jest to jednak możliwe. W naszym przypadku bardzo dobrze sprawdziło się szkolenie prowadzone przez dwie osoby: osobę słabosłyszącą oraz tłumaczkę języka migowego. Szkolenie trwało dwa dni. Dzięki licznym ćwiczeniom, które aktywizowały uczestników (w tym ćwiczeniom z języka migowego), oraz dzięki bezpośredniemu kontaktowi z osobą słabosłyszącą szkolenie nabrało wyjątkowego charakteru i uświadomiło uczestnikom, na czym polega bariera komunikacyjna z osobami z niepełnosprawnością słuchu i jak można ją usunąć.

4. Udostępnienie oferty edukacyjnej i kulturalnej

W przypadku prac nad udostępnieniem oferty edukacyjnej i kulturalnej jest nam bliska idea edukacji włączającej. Tak więc przede wszystkim zależy nam na tym, aby wydarzenia, które już znajdują się w naszej ofercie, były dostępne również dla osób z niepełnosprawnościami i aby w wydarzeniach tych docelowo mogli uczestniczyć wszyscy zainteresowani, niezależnie od tego, czy są to osoby sprawne, czy niepełnosprawne. W drugiej kolejności tworzone są programy skierowane do konkretnej grupy osób niepełnosprawnych. Powstają one tylko w uzasadnionych przypadkach (np. warsztaty pantomimy, konkurs na znak w PJM).

Muzeum Pałacu w Wilanowie od kilku lat posiada w ofercie wydarzenia dostępne dla osób z niepełnosprawnością słuchu. Zaczęliśmy od dostosowania wybranych tematów spotkań muzealnych. Najpierw nawiązaliśmy współpracę z metodykiem i surdopedagogiem w celu dostosowania scenariuszy zajęć oraz kart pracy do potrzeb osób z niepełnosprawnością słuchu, następnie nawiązaliśmy współpracę z tłumaczkami języka migowego i zapoznaliśmy je z tematyką zajęć. W ten sposób pojawiły się w naszej ofercie pierwsze spotkania muzealne dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością słuchu.

Oferta edukacyjna jest stopniowo poszerzana o nowe programy, np.:

a) warsztaty pantomimy dla osób niesłyszących

Większość uczestników naszych warsztatów z aktorstwem zetknęła się po raz pierwszy. Uczestnicy przez kilka miesięcy zgłębiali sztukę pantomimy, uczyli się ekspresji ruchu, roli gestu i mimiki twarzy. Po zdobyciu pierwszych szlifów technicznych rozpoczęli pracę nad etiudą, której scenariusz został przygotowany specjalnie na potrzeby warsztatów, a akcja rozgrywa się w XVII w. W efekcie powstała kilkuminutowa etiuda, której premiera odbyła się w pałacu w Wilanowie. Dodatkową atrakcją dla uczestników warsztatów był fakt, że etiuda była pokazywana również podczas Międzynarodowego Przeglądu Sztuki Mimu. Na zakończenie drugiej edycji powstał film podsumowujący warsztaty, który jest dostępny na stronie muzeum.

b) konkurs na „Wilanowski leksykon w PJM”

Konkurs jest skierowany do użytkowników PJM. Jego celem jest współtworzenie znaków do wybranych słów z zakresu sztuki, kultury, architektury itp. i utworzenie „Wilanowskiego leksykonu w PJM”. Zaproszenie do wzięcia udziału w konkursie, regulamin oraz definicje słów są przetłumaczone na PJM i udostępnione na stronie muzeum. Pierwszy etap konkursu planowany jest na 10 miesięcy. Wszystko zależy od zainteresowania środowiska osób niesłyszących.

c) spacer tematyczny tłumaczony na język migowy

W ofercie muzeum znajdziemy wiele różnych spacerów tematycznych: po pałacu, ogrodach, wystawach czasowych. Ponieważ cieszą się one zainteresowaniem i są bardzo ciekawe, wybrane spacery są również tłumaczone na język migowy i tak powstał cykl spacerów tematycznych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością słuchu. Tematyka spacerów obejmuje zagadnienia z zakresu kultury, sztuki, obyczajowości oraz zagadnienia przyrodnicze. Każdy spacer prowadzony jest przez edukatora przygotowanego do pracy z osobami z niepełnosprawnością słuchu. Edukatorowi towarzyszy tłumacz języka migowego. Podczas spaceru wykorzystujemy etykiety z trudniejszymi słowami, aby jeszcze lepiej przybliżyć uczestnikom omawianą tematykę. Czas trwania spaceru wynosi najczęściej 1,5 h. W spacerach oczywiście mogą uczestniczyć również osoby słyszące.

d) otwarte warsztaty tematyczne (przyrodnicze, kaligrafii)

W naszej ofercie znajduje się cały szereg warsztatów tematycznych. W okresie wiosenno-letnim bardzo często odbywają się w przestrzeni parkowej i mają charakter otwarty (można dołączyć o dowolnej godzinie). Coraz częściej warsztaty te tłumaczymy na język migowy. Wśród osób z niepełnosprawnością słuchu zdecydowanie największym zainteresowaniem cieszą się warsztaty kaligrafii.

Przy udostępnianiu oferty edukacyjnej trzeba pamiętać o różnych sposobach komunikowania się osób niesłyszących. Dlatego wydarzenia dostępne dla osób niesłyszących nie tylko tłumaczymy na język migowy. W trakcie spotkań wykorzystujemy również specjalne etykiety, na których widnieją trudniejsze słowa, oraz materiały w języku uproszczonym.

5. Udostępnianie wystaw

Z myślą o udostępnieniu wystawy stałej pracujemy nad przygotowaniem wideoprzewodników po pałacu i po ogrodach oraz przewodników w języku uproszczonym. Wystawom czasowym zawsze towarzyszy wiele wydarzeń edukacyjnych, w tym również wydarzenia dostępne dla osób z niepełnosprawnością słuchu. Dopełnieniem działań edukacyjnych są tłumaczenia na PJM oraz na język uproszczony ważnych i ciekawych wątków nawiązujących tematycznie do wystawy. Informacje te umieszczane są na stronie internetowej.

6. Współpraca z osobami z niepełnosprawnością słuchu

Środowisko osób niesłyszących jest dość zamknięte. Dlatego przed opracowaniem programu skierowanego do osób niesłyszących, który naszym zdaniem może być bardzo ciekawy, warto zapytać się potencjalnych zainteresowanych, w jakich wydarzeniach chcieliby uczestniczyć, jakie tematy najbardziej ich interesują. Warto też opowiedzieć im o tym, co w ogóle można zobaczyć i zrobić w muzeum, w którym pracujemy. Osoby z zewnątrz, które nie chodzą do muzeów, naprawdę nie wiedzą, czego można oczekiwać od takich instytucji, jak bardzo muzea się zmieniają i ile ciekawych rzeczy można robić w takich miejscach. W trakcie pracy nad programem warto również konsultować się z osobami z niepełnosprawnością słuchu i wraz z nimi współtworzyć program, aby później nie było rozczarowania, że dużo się napracowaliśmy, ale niestety prawie nikt z tego nie skorzystał. A jeśli nawiążą się dobre relacje, może z czasem uda się nawiązać współpracę z osobą niesłyszącą w roli przewodnika czy edukatora. Nie jest to zadanie proste, ale może się okazać, że będzie ono bardzo owocne nie tylko dla muzeum, ale również dla osoby niesłyszącej.

Bibliografia:

- „ABC gość niepełnosprawny w Muzeum” – seria „Szkolenia Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów”
- „Das inklusive Museum – Ein Leitfaden zu Barrierefreiheit und Inklusion” – Deutscher Museumsbund

Marta Walewska – pracownik działu edukacji Muzeum Pałacu w Wilanowie. Dostępnością muzeum zajmuje się od 2011 roku. Ukończyła kursy na temat specyfiki pracy z osobami z niepełnosprawnościami, w tym podstawowy stopień języka migowego, dzięki któremu mogła lepiej poznać potrzeby osób niesłyszących i słabosłyszących.

Od integracji do partycypacji

INTEGRACJA

Program edukacyjny „5 zmysłów. Audiodeskrypcja”

Program edukacyjny „5 zmysłów. Audiodeskrypcja” był przedsięwzięciem adresowanym do społeczności osób niewidomych i słabowidzących. Został on zrealizowany w dniach 15 października - 27 listopada 2011 w Muzeum Narodowym w Poznaniu. Główny element programu stanowiła specjalnie przygotowana wystawa czasowa, której towarzyszył cykl lekcji muzealnych, warsztatów, prelekcji, spotkań, konferencja i koncert.

Wystawa

Na wystawie prezentowane były 23 dzieła z galerii stałej MNP oraz kopia Drzwi Gnieźnieńskich z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Wszystkie zostały opisane za pomocą techniki audiodeskrypcji, którą automatycznie odtwarzały audioprzewodniki. Opisy dźwiękowe zostały ponadto wzbogacone charakterystyką, odwołującą się do poszczególnych zmysłów.

Punktem wyjścia wystawy „5 zmysłów. Audiodeskrypcja” był obraz Jana Cossiera „Pięć zmysłów”, który umieszczono na jej początku. Kolejne dzieła zaprezentowane zostały w pięciu salach tematycznych, odpowiednio do zmysłów, za pomocą których człowiek poznaje otaczający go świat. W kolejności zwiedzania były to: WZROK, SŁUCH, DOTYK, WĘCH i SMAK.

WZROK

Prezentowane w tej galerii dzieła pochodziły z różnych okresów. Wszystkie łączyło spojrzenie jako motyw dominujący i znaczący. Funkcja spojrzenia w każdym przypadku była inna. Prezentowanym dziełom w tej galerii towarzyszyły symulacje i komentarze adresowane do widzów widzących dotyczące niepełnosprawności wzrokowej, chorobom oczu i profilaktyce wzroku.

SŁUCH

Wspólnym motywem prezentowanych w tej galerii obrazów był dźwięk w jego rozmaitych odmianach. Pośrodku sali znajdowała się kopia zabytkowego instrumentu muzycznego, na którym można było zagrać, wydobywając dźwięki, odpowiadające nastrojowi poszczególnych prezentowanych w tej galerii obrazów.

DOTYK

Wystawiane w tej przestrzeni eksponaty odwoływały się do zmysłu dotyku. Na środku galerii znajdowała się kopia średniowiecznych Drzwi Gnieźnieńskich, za pomocą której przedstawioną historię można było dosłownie dotknąć, śledząc jej każdy etap. Wszystkim prezentowanym oryginalnym dziełom towarzyszyły przedmioty, które pozwalały za pomocą zmysłu dotyku pełniej zrozumieć przedstawienia na obrazach.

WĘCH

Eksponaty wystawiane w tej galerii łączyły, odwołujące się do zmysłu węchu, skojarzenia zapachowe. Prezentowanym obiektom towarzyszyły odpowiednie kompozycje zapachowe, które pozwalały przybliżyć opisane wrażenia zmysłem węchu.

SMAK

Obrazy w tej części wystawy wiązały zmysł smaku. Pośrodku galerii stały ponadto zabytkowe naczynia, w których ułożono owoce i warzywa, takie jakie były przedstawione na eksponowanych obrazach, które zwiedzający degustowali.

Udostępnianie wystawy osobom niewidomym i słabowidzącym

Dostosowanie wystawy do potrzeb osób niewidomych polegało na przygotowaniu opisów audiodeskrypcyjnych prezentowanych na niej dzieł sztuki i udostępnienie ich zwiedzającym poprzez automatyczny system przewodników audio, zastosowanie dodatkowych charakterystyk tych dzieł odwołujących się do zmysłów, oznaczenie przestrzeni poprzez specjalne prowadnice do lasek i użycie identyfikacji w systemie Braille'a. Zastosowane rozwiązania pozwalały na samodzielne zwiedzanie wystawy bez pomocy opiekuna i przewodnika.

Integracja

Wystawa została tak przygotowana, że mogły ją zwiedzać osoby, które nie miały problemu ze wzrokiem, po omacku, korzystając z udogodnień, opisów i dodatkowych charakterystyk dzieł sztuki przygotowanych dla osób niepełnosprawnych. Natomiast podczas zwiedzania bez zakrytych oczu, osoby te korzystały z oferowanych na ekspozycji rozwiązań w postaci charakterystyk obiektów, wprowadzających dodatkowy wymiar doświadczenia sztuki, który prócz wzroku, angażował zmysły dotyku, zapachu, węchu i smaku.

Program lekcji, warsztatów i spotkań dla publiczności

Celem programu było zaprezentowanie wybranych aspektów sztuki polskiej i europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki obecności zmysłów w twórczości plastycznej, na przykładzie dzieł z kolekcji Muzeum Narodowego w Poznaniu oraz kopii pochodzących ze zbiorów innych instytucji. Program adresowany był zarówno do środowiska osób niewidomych jak i publiczności ogólnej. W tym sensie dodatkową jego wartością była integracja obu tych środowisk w celu przełamywania wzajemnych barier oraz zjawiska wykluczenia, jakiemu podlegają niepełnosprawni. Do udziału w programie zapraszana była publiczność w różnym wieku, od najmłodszych po osoby w wieku starszym.

Program edukacyjny składał się z propozycji adresowanych do różnych grup uczestników. Dla grup zorganizowanych organizowane były lekcje muzealne, które dostosowane były do wieku i rodzaju niepełnosprawności uczniów.

Program lekcji, warsztatów, prelekcji i spotkań wykorzystywał audiodeskrypcję jako technikę opisu dzieł sztuki omawianych w czasie ich trwania, a także demonstracje z zastosowaniem przygotowanych kopii i modeli dotykowych. Ich tematy pozwalały przybliżyć osobom z dysfunkcją wzroku zagadnienia historii sztuki i kultury, pobudzać w odbiorze sztuki zmysły, używane jako ekwiwalentne w stosunku do wzroku, oraz informowały osoby niewidome o możliwościach dostępu do kultury oferowanych przez muzea w Polsce i na świecie. Były one adresowane zarówno do osób niepełnosprawnych jak i otwarte na publiczność ogólną, która uczestniczyła w demonstracjach kopii, modeli, zapachów oraz degustacji smaków, jak również oglądała omawiane dzieła sztuki poprzez pryzmat opisu audiodeskrypcyjnego.

Wydawnictwa, rekwizyty

Na potrzeby wystawy przygotowany został drukowany katalog prezentowanych obrazów i rzeźb, który poprzez zastosowanie odpowiedniej czcionki, dedykowany był osobom słabowidzącym, natomiast w wersji audiobooka, przeznaczony był dla niewidomych.

Tematy lekcji dla tej grupy odbiorców, zwracały uwagę na rolę różnorodnych zmysłów w percepcji świata, czemu pomagały przygotowane do tego karty pracy oraz książeczka edukacyjna pt. „5 zmysłów. Audiodeskrypcja”

Strona internetowa

Projektowi towarzyszyła też strona internetowa www.5zmyslow.pl, która została przygotowana zgodnie z wymogami dostępu do osób niepełnosprawnych.

Recepcja i znaczenie projektu

Rangę i znaczenie projektu edukacyjnego „5 zmysłów. Audiodeskrypcja” wyznaczają trzy zasadnicze cele dla jakich został on zrealizowany.

Pierwszy, związany był z koniecznością zaoferowania osobom niewidomym i słabowidzącym wystawy, która wychodząc od problematyki prezentacji zmysłów w sztuce, wprowadzała je w świat wybranych aspektów kultury i sztuki polskiej i europejskiej na przykładzie dzieł z kolekcji Muzeum Narodowego w Poznaniu. W tym sensie projekt miał charakter niwelujący nierówny dostęp do kultury osób niepełnosprawnych.

Drugi, poprzez adresowanie go zarówno do środowiska osób niewidomych jak i publiczności ogólnej, związany był z potrzebą integracji obu tych środowisk i stworzenia płaszczyzny dla ich wzajemnych relacji, przełamujących bariery oraz zjawisko wykluczenia, jakiemu podlegają niepełnosprawni.

Trzeci natomiast, miał znaczenie dla publiczności ogólnej i jej sposobu kontaktu z dziełami sztuki. Poprzez zaoferowanie osobom niewidomym „dostępności poznawczej” prezentowanych dzieł sztuki, uwzględniającej ograniczenia percepcji i wprowadzającej ich ekwiwalenty w postaci rozwiązań odwołujących się do zmysłów słuchu, dotyku oraz węchu i smaku, otwierał nowe możliwości doświadczenia kontaktu ze sztuką osobom widzącym.

Wszystkie te aspekty projektu edukacyjnego „5 zmysłów. Audiodeskrypcja” w warunkach polskich nadawały mu nowatorskie znaczenie, poprzez odmienne od tradycyjnego rozumienie edukacyjnej funkcji wystawy i samego projektu edukacyjnego. Wystawa, jej scenariusz, aranżacja i treść podporządkowana została celom edukacyjnym, które naturalnie powiązane zostały z towarzyszącymi jej działaniami edukacyjnymi skierowanymi do publiczności muzealnej, łącząc potrzebę likwidacji barier osób niepełnosprawnych w dostępie do sztuki, popularyzowania i przekazywania wśród tych osób wiedzy na jej temat, z integracją społeczną niepełnosprawnych oraz propozycją innego doświadczenia sztuk wizualnych przez publiczność ogólną.

PARTYCYPACJA

Co ma koronka do wiatraka?

Projekt partycypacyjny oraz wystawa edukacyjna nauczycieli i pracowników Muzeum Narodowego w Poznaniu

Geneza projektu

Punktem wyjścia projektu był program edukacyjny dla nauczycieli „Ze sztuką przez wieki” realizowany od 2006 roku przez Dział Edukacji Muzealnej Muzeum Narodowego w Poznaniu we współpracy z Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu.

Program składa się z seminariów tematycznych prowadzonych przez pracowników muzeum oraz specjalistów z Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu.

Cele

- prezentacja zbiorów muzeum oraz analiza możliwości wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce szkolnej
- doskonalenie warsztatu metodycznego
- rozbudowanie umiejętności korelowania treści między przedmiotami popularyzacja zbiorów muzeum
- stworzenie zajęć na różnych poziomach kształcenia w ramach rozmaitych przedmiotów szkolnych
- zachęcenie nauczycieli do samodzielnego poprowadzenia w muzeum lekcji muzealnych i warsztatów.

Założenia wystawy

Wystawa edukacyjna pt. „Co ma koronka do wiatraka? Niderlandy” została przygotowana przez nauczycieli uczestniczących wcześniej w seminariach „Ze sztuką przez wieki” oraz pracowników Muzeum Narodowego w Poznaniu. Wystawa poświęcona została życiu, kulturze i sztuce w Niderlandach w czasach nowożytnych. Jej tematyka dotyczyła także wpływu kultury i sztuki Niderlandów na inne kraje europejskie, w tym Polskę, i poszerzona o odniesienia do czasów bliższych współczesnemu widzowi. Prezentowane na niej eksponaty powstały głównie w Holandii i Flandrii, w większości w XVII w. Towarzyszyły im obiekty wykonane w Polsce i w innych krajach od czasów nowożytnych do współczesnych. Centralnym tematem ekspozycji była kultura mieszczańska, z jej obyczajowością, religijnością, etosem pracy, sposobem spędzania wolnego czasu i twórczością artystyczną. Ukazana została poprzez malarstwo, grafikę, rzeźbę, plakat, sztukę użytkową (meble, ceramikę, tkaniny, wyroby z metalu), numizmaty, militaria i varia.

Plan wystawy

Wystawa zajmowała dwie sale. W pierwszej znajdował się Prolog. Tutaj też zlokalizowana była przestrzeń warsztatowa dla około 25 osób.

Główna części ekspozycji znajdowała się w sąsiedniej sali – historycznym hallu muzeum – i składała się z pięciu części tematycznych: Religia; Dom; Rozrywka; Pejzaż; Port, kolonie, pieniądze.

Interaktywności aktywizujące widzów:

Animacja 3D. Nagrania oryginalnej wymowy niderlandzkiej nazw wybranych przedmiotów prezentowanych w tej części wystawy, dostępna poprzez tablet lub dzięki fotokodom. Pytania związane z fragmentem ekspozycji i komentarzem do niej, dla którego konkretna odpowiedź znajdowała się w specjalnie zaprojektowanej wnęcie, ukrytej za drzwiczkami.

Materiały dydaktyczne przygotowane przez nauczycieli

W związku z wystawą zostały przygotowane przez nauczycieli materiały dydaktyczne w postaci kart pracy zatytułowane *Nie musisz nic - możesz wszystko...*

Były one dostępne on-line na stronie internetowej Muzeum Narodowego w Poznaniu. Służyły do przygotowania się do wizyty na wystawie, proponowały zestaw zadań edukacyjnych dla nauczycieli i uczniów w czasie jej zwiedzania oraz zadania do zrealizowania po wystawie w szkole lub domu. Karty i zadania w nich zamieszczone uwzględniały podstawę programową realizowaną w szkołach, w której, co istotne, nie ma wzmianki na temat treści związanych z kulturą Niderlandów.

Karty pracy stwarzały narzędzia dla nauczycieli do samodzielnego prowadzenia lekcji i oprowadzania po wystawie bez pomocy edukatora muzealnego. Z możliwości tej skorzystało 30% nauczycieli rezerwują-

cych terminy zwiedzania na wystawie. Z punktu widzenia zakładanych celów programów dla nauczycieli realizowanych w Muzeum Narodowym w Poznaniu było to istotne, ponieważ jest to jeden z oczekiwanych rezultatów tego rodzaju programów.

Przewodnik po wystawie

Wystawie towarzyszył przewodnik przygotowany przez pracowników muzeum (edukatorów, kuratorów i kustoszy), w którym zamieszczono treści prezentowane na wystawie oraz informacje katalogowe o wystawianych eksponatach.

Program spotkań z publicznością na wystawie

Wystawie towarzyszył również program spotkań dla publiczności ogólnej, przygotowany przez pracowników muzeum.

Atrakcją programu był występ Magreet van der Heyden z Holandii wykonującej dawną muzykę holenderską na instrumencie z epoki.

Recepcja i znaczenie projektu

Wyjątkowość projektu polegała na tym, że w odróżnieniu od tradycyjnych programów edukacyjnych, które w muzeach z reguły powstają do zrealizowanych wcześniej koncepcji lub gotowych ekspozycji, jego zasadniczym celem było przygotowanie wystawy edukacyjnej, czyli takiej, która jako cel nadrzędny stawia wartości dotyczące kształcenia, wychowania, formułowania stanowisk czy wyrażania opinii. Wartości merytoryczne, związane z prezentacją stanu wiedzy lub badań określonego tematu, chociaż ważne, były podporządkowane celom nadrzędnym.

Z tego względu praca nad wystawą i jej ostateczny kształt wynikały z refleksji nad tradycyjnymi sposobami komunikacji i interpretacji treści muzealnych oraz procesu tworzenia wystaw muzealnych i miejsca, jakie w procesie tym zajmuje publiczność. Ponadto, dzięki bezpośredniemu włączeniu nauczycieli w proces przygotowywania wystawy, projekt pozwolił na odejście od dominującego sposobu tworzenia projektów edukacyjnych i komunikacji treści muzealnych. Model transmisyjny, od instytucji w stronę publiczności, został uzupełniony podejściem kulturowym, w którym komunikacja rozumiana jest jako proces dzielenia, współdziałania i związku, dzięki temu, że nauczyciele od początku zostali włączeni w proces negocjowania znaczenia, pracując nad treścią wystawy, decydując jakie obiekty i jak zaprezentować.

Poprzez włączenie publiczności w proces przygotowania wystawy, projekt też zmuszał do zastanowienia się nad tradycyjnym modelem instytucji muzealnej, której tożsamość wiąże się z prymarnym znaczeniem obiektu w kolekcji. W punkcie wyjścia, biorąc pod uwagę publiczność i jej oczekiwania wobec obiektów i tematów, jakie przywołują, jako istotne kryterium ich wyboru na wystawę ustanawiał możliwości sprośnięcia tym oczekiwaniom, a nie jedynie ich naukowe znaczenie dla rozwoju sztuki, doniosłość historyczną, wartość materialną itp. Wreszcie odchodził od kuratorskiego modelu produkcji wystaw, mocno zakorzenionego w XIX-wiecznym „systemie gwiazdorskim” (w rozumieniu R. Sennetta), proponując alternatywę w postaci partycypacji, działania kolektywnego, zmierzającego w stronę modelu „widza publicznego”.

Możliwości i założenia projektu a osoby niepełnosprawne

Zaangażowani w przygotowanie wystawy pedagodzy, jako przedstawiciele grupy docelowej, z myślą o której została zrealizowana, tworzyli grupę fokusową, współpracującą z pracownikami muzeum (kuratorami,

kustoszami i edukatorami). Razem tworzyli zespół partycypacyjny o zadaniach wynikających z kompetencji i doświadczeń poszczególnych jego członków. Dzięki temu projekt ustanowił płaszczyznę spotkania i wymiany, która pozwoliła na głębsze zrozumienie własnego (pracowników muzeum) stanowiska wobec interpretacji muzealnych eksponatów jak i innych (nauczycieli). Z tej perspektywy projekt partycypacyjny i dialog stanowiący jego podstawę, pozwolił na zmianę akcentów i innowacje. W tym sensie projekt pokazał, że muzeum można traktować jako społeczną przestrzeń spotkania różnych „kultur” (muzealników i nauczycieli), podkreślając istotę odmiennych stanowisk. Przestrzeń, w której widz jako aktywny odbiorca ma możliwość wyrażania i negocjowania znaczenia, pracując nad treściami wystaw, wpływając na to jakie podpisy i inne materiały interpretacyjne towarzyszą obiektom już wcześniej wybranym przez muzeum lub (współ)decyduje o tym jakie obiekty wystawić i jak je zaprezentować. W odniesieniu do programów dla osób niepełnosprawnych, takie rozumienie instytucji muzealnej, pozwala przesunąć akcent z działań, które przygotowuje się przez muzea dla niepełnosprawnych, na działania, realizowane z niepełnosprawnymi, jako wspólnotami pozwalającymi wnieść do muzeum inne perspektywy doświadczania i interpretowania prezentowanych w nich eksponatów.

Bibliografia:

- D. Dean, *Museum exhibition. Theory and practice*, Routledge 1994
- G. Hein, *Learning in the museum*, Routledge 1998
- R. Sennett, *Upadek człowieka publicznego*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”, Warszawa 2009.
- E. Drązkowska, M. Szelaąg, *5 zmysłów. Audiodeskrypcja*, Stowarzyszenie Edukacyjne MCA, Poznań 2011.
- N. Simon, *The Participatory Museum*, 2010 <http://www.participatorymuseum.org/>

Marcin Szelaąg – dr historii sztuki, pracownik naukowy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, kierownik Działu Edukacji Muzeum Narodowego w Poznaniu. Zajmuje się współczesną problematyką muzealną i teorią edukacji muzealnej. Współredaktor pierwszej w Polsce antologii tekstów poświęconych edukacji muzealnej „Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń” (2010), autor koncepcji badań „Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce” (2009-2012) oraz redaktor tomu „Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju podsumowującego te badania” (2012). Jego doświadczenie w obszarze innowacyjnych programów edukacyjnych, w tym adresowanych do społeczności osób niepełnosprawnych, obejmuje m.in.: współautorstwo wystawy i programu edukacyjnego „5 zmysłów. Audiodeskrypcja” (2011), opracowanie koncepcji udostępniania galerii stałych w Muzeum Narodowym w Poznaniu (2012), przygotowanie wystawy partycypacyjnej „Co ma koronka do wiatraka? Niderlandy” (2013). Obecnie realizuje projekt badawczy Edukacja w muzeum sztuki finansowany przez Narodowe Centrum Nauki w Krakowie.

Gość niepełnosprawny w muzeum – dobre praktyki i praktyczne przykłady

Wykluczenie pewnych grup gości muzeum czy galerii to konsekwencja długiej tradycji organizowania i prezentowania wystaw, które nie są przygotowane w sposób uniwersalny – włączający, odpowiadający potrzebom jak największej części społeczeństwa. A wbrew pozorom można dużo zrobić w tej materii, mając dobre chęci, a niekoniecznie wiele pieniędzy. Dzięki uniwersalnemu podejściu i rozwiązaniom ułatwiającym zwiedzanie, takim jak tyflografiki, nowoczesne, multimedialne techniki prezentacji, niepełnosprawni odbiorcy mają szansę zobaczyć i usłyszeć wystawy w muzeach i galeriach. Choć od razu należy zaznaczyć, że rzecz dotyczy nie tylko tej grupy społeczeństwa, która cechuje się widoczną niepełnosprawnością. Muzeum dostępne dla wszystkich to muzeum, w którym uwzględniono potrzeby wszystkich osób, niezależnie od ich wieku, wzrostu, płci, stopnia sprawności, wiedzy, przyzwyczajzeń czy kręgu kulturowego, w tym osób o ograniczonej możliwości poruszania się i komunikacji.

Architektura i rozwiązania techniczne

Warto zacząć od postawienia dwóch pytań – dla kogo muzeum powinno być dostępne oraz gdzie zaczyna i kończy się jego dostępność. Trzeba zaznaczyć, że osobami o ograniczonej możliwości poruszania się mogą być ludzie na wózkach inwalidzkich, ludzie z dziećmi, osoby z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, osoby starsze, kobiety w ciąży, słabowidzący lub niewidomi; słabosłyszący lub głusi; z upośledzeniem w zakresie komunikacji, w tym obcokrajowcy, którzy nie znają lokalnego języka, osoby cierpiące na trudności w komunikacji, a także z różnego rodzaju upośledzeniami – również psychicznym czy intelektualnym; osoby o niskim wzroście (w tym dzieci). Zatem wszelkie stosowane rozwiązania, czy architektoniczne, czy techniczne muszą uwzględniać upośledzenia nie tylko trwałe i czasowe, lecz również widoczne i ukryte.

Jednak dbając o dostępność obiektu muzealnego, nie można zapominać o potrzebach osób sprawnych. Dlatego tak ważne jest projektowanie uniwersalne uwzględniające od samego początku potrzeby różnych grup odbiorców.

Jaki zakres dostosowania muzeum?

Z perspektywy osób zarządzających obiektem muzealnym dostępność będzie ograniczała się granic działki, na której znajduje się budynek. Jednak z punktu widzenia zwiedzającego sytuacja wygląda inaczej. Tak więc szerokie (włączające) spojrzenie każe nam określić dostępność muzeum za pomocą następującego schematu: mieszkanie → przystanek transportu publicznego lub parking → środek transportu publicznego lub samochód → przystanek transportu publicznego lub parking → muzeum. Wystarczy, że tylko jeden z elementów tego łańcucha nie będzie odpowiednio dostosowany, aby uniemożliwić skorzystanie z oferty muzeum.

Dostępność zewnętrzną obiektu powinniśmy podzielić na dwie strefy: przestrzeń leżąca poza obszarem należącym do muzeum, w której możliwość podjęcia stosownych działań jest znacząco ograniczona, oraz przestrzeń należąca bezpośrednio do muzeum.

Zarządzający muzeum powinni zadbać o udostępnienie właściwych informacji (m.in. na stronie www) o istniejących utrudnieniach i zagrożeniach oraz ewentualnych alternatywnych rozwiązaniach mogących pomóc w dotarciu i skorzystaniu z oferty muzeum. W przestrzeni należącej bezpośrednio do muzeum należy dążyć do zapewnienia pełnej zgodności z zasadami dostępności.

Spełnienie tych zasad, a także zadbanie o podanie informacji o dostępności i/lub ewentualnych ograniczeniach do publicznej wiadomości może nie tylko być pomocne w trakcie planowania wizyty, ale będzie miało zasadniczy wpływ na postrzeganie muzeum jako instytucji otwartej na grupy ze szczególnymi potrzebami, muzeum włączającego, a nie wykluczającego. Są to: *dojazd do muzeum* (w tym wskazanie środków transportu dostosowanego dla osób niepełnosprawnych, którymi można dotrzeć do muzeum oraz dostępności miejsc parkingowych), z uwzględnieniem odpowiednich parametrów *przejść dla pieszych i pieszych ciągów komunikacyjnych* (w tym usytuowanie elementów małej architektury), *miejsca parkingowe dla osób z niepełnosprawnościami*, z uwzględnieniem ich liczby (jako zasadę warto przyjąć, że min. 5% ogółu miejsc parkingowych powinny stanowić miejsca dla osób z niepełnosprawnościami), wymiarów (najlepiej 600 cm / 360 cm), sposobu i miejsca ich rozmieszczenia (prostopadle lub ukośnie w stosunku do jezdni), należy zapewnić łagodny wjazd z jezdni na chodnik; właściwe oznakowanie miejsc parkingowych; *budynki, wejścia* (jeżeli wejście dla osób z niepełnosprawnością ruchu nie jest wejściem głównym do budynku, należy w sposób czytelny i dobrze widoczny oznaczyć drogę od wejścia głównego do innego wejścia. Odpowiednia informacja powinna znajdować się również na stronach internetowych muzeum); *drzwi* (rodzaje drzwi, parametry drzwi, przestrzeń manewrowa przy drzwiach, oznakowanie drzwi w przypadku gdy są to duże przezroczyste tafle), *pochylnie* (o odpowiednich parametrach), *schody* (dla osób słabowidzących niezwykle ważne jest oznakowanie pierwszego oraz ostatniego stopnia każdego biegu schodów, *dźwigi osobowe i podnośniki pionowe z szybem* (ich rozmieszczenie i parametry kabiny), *toalety* (przestrzeń manewrowa w toalecie, systemy alarmowe), *ścieżki dotykowe* (wykonane wg specjalnej techniki), *informacja dla zwiedzających* (osoba zwiedzająca, zwłaszcza osoba z niepełnosprawnością, powinna móc, jeszcze przed wizytą, odpowiednio się do niej przygotować. Dlatego bardzo istotne jest przekazanie zwiedzającym wszystkich niezbędnych informacji. Pamiętając o tym, że rodzaj i stopień niepełnosprawności może być bardzo różny, warto zadbać o konkretne i czytelne informacje, nie ograniczając się do stwierdzenia, że obiekt jest dostępny lub nie dla osób z niepełnosprawnościami), *Pomoce techniczne* (np. pętle indukcyjne), *dostępność ekspozycji* (w tym parametry przestrzeni komunikacyjnej, odpowiednio wykonane podesty itp.), *odpowiednio przeszkolona obsługa*.

Spełnienie zasad właściwego dostosowania przestrzeni nie będącej w bezpośredniej gestii zarządzających muzeum może wymagać współpracy z innymi, otaczającymi je instytucjami, ale z pewnością są to działania, które wcześniej podjęte przyniosą szybciej efekty.

Strona internetowa muzeum dostępna dla wszystkich

W dzisiejszych czasach, gdy internet jest podstawowym narzędziem pozyskiwania informacji, standardem stało się, że strony internetowe wykonywane są zgodnie ze standardami WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines). Jest to dokument, który zawiera wytyczne dotyczące ułatwień w dostępie do treści publikowanych w internecie i budowy serwisów internetowych dostępnych dla wszystkich. W WCAG szczególnie ważna

jest dostępność informacji dla osób z niepełnosprawnościami, ale doświadczenie wskazuje, że dostępność jest ważna z uwagi na wszystkich użytkowników internetu. Również dla muzeów jest to duża szansa na poszerzenie grona odbiorców. Szczegółowe zasady można znaleźć na stronie: <http://www.dostepnestrony.pl>.

Gość z niepełnosprawnością słuchu w muzeum

Do zniesienia barier w komunikacji z osobami z problemami słuchu możemy zastosować różne rozwiązania w zależności od potrzeb gości muzeum oraz prezentowanej oferty. Udostępnienie ekspozycji dla osób z tą dysfunkcją wymaga określenia treści, które muzeum chce zaoferować, oraz odpowiedzi na pytanie, kto będzie odbiorcą tej oferty – czy osoba niesłysząca od urodzenia, czy taka, która straciła słuch w trakcie swojego życia.

Mając do czynienia z różnymi określeniami osób z wadą słuchu, należy pamiętać, że w pracy nad udostępnianiem ekspozycji to rozróżnienie będzie się ściśle wiązało z konkretnym udogodnieniem. Osoby z niepełnosprawnością słuchu klasyfikuje się nie tylko w zależności od poziomu niesłyszenia, ale też zdolności komunikowania się z osobami niemającymi kłopotów ze słuchem.

Problem w komunikowaniu się mają nie tylko osoby niesłyszące od urodzenia, ale także te, które ogłuchły w trakcie życia. Udogodnienia, które warto rozważyć, to np. obecność tłumacza języka migowego w czasie zwiedzania muzeum/galerii, przetłumaczenie na język migowy materiałów audiowizualnych, m.in. audio guide'ów, a podczas spotkań, wykładów i konferencji – napisy na żywo (Symultaniczny Przekaz Tekstowy), pętle indukcyjne (zgodne z Dyrektywami Europejskiej Federacji Osób Słabosłyszących (EFHOH – European Federation of Hard of Hearing People), przekazujące do aparatu słuchowego tylko użyteczny dźwięk, np. z mikrofonu, czy nagłośnienia sali. Instytucja powinna zadbać o właściwe oznakowanie systemu oraz zapewnić opiekę nad sprzętem przeszkolonego pracownika. Jeśli zostaną spełnione wszystkie te warunki, pętla spełni swoje zadanie i będzie służyć gościom używającym aparatów słuchowych.

Innym rozwiązaniem, zwłaszcza w nowoczesnych, multimedialnych instytucjach kultury – może być broszura z zapisami i opisami dźwięków znajdujących się na ekspozycji.

Jednak najlepszą wizytówką muzeum są ludzie, którzy je reprezentują. Odpowiednie przeszkolenie przewodników pozwala uniknąć stresu, lęków i błędów podczas wizyty naszych gości z wadą słuchu.

Widz/odbiorca z niepełnosprawnością ruchową

Dostosowane muzeum to nie tylko dostępny budynek, ale także dostosowana ekspozycja, układ sali wystawienniczej, sposób prezentowania, oznaczania prac, ale i sama zawartość merytoryczna wystawy. Niestety choć trendy światowe są już właściwe, w środkowo-wschodniej części Europy myślenie o osobach z niepełnosprawnością wciąż jest odległe.

Warto się tu odwołać do autorskiego programu dostępności stworzonego przez Waszyngtoński Instytut Smithsona, a w ramach niego do „Przewodnika po dostępnym projektowaniu wystaw”. Ten kompleksowy dokument (występujący najczęściej w połączeniu z „Przewodnikiem po dostępnym projektowaniu”) jest bazą dla wszystkich działań organizowanych w placówkach muzealnych i cytowany jest przez inne instytucje kultury (także poza Stanami Zjednoczonymi). Obejmuje on m.in. rozdziały związane z tematyką wystawy, obiektami/eksponatami/dziełami sztuki, formą i treścią opisów dzieł sztuki, pracami audiowizualnymi oraz interaktywnymi, ciągami komunikacyjnymi, meblami, kolorami, oświetleniem, przestrzeniami działań ogólnodostępnych, wyjściami ewakuacyjnymi, przestrzenią dla dzieci.

Zdając sobie sprawę, że wskazane powyżej wytyczne spełniają stan niemalże idealny, nierzadko trudny do osiągnięcia w obiektach zabytkowych, w społeczeństwach, gdzie muzea otwarte, muzea kultury włączania dopiero się kształtują, warto choć w podstawowym zakresie próbować dostosować wystawy do potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo. Działania obejmować mogą zatem umiejscowienie na odpowiednich wysokościach i pod odpowiedni oświetleniem obrazów, gablot, urządzeń interaktywnych itp., które będzie pozwalało na korzystanie z nich z pozycji siedzącej lub przez dorosłe osoby o niskim wzroście oraz dzieci – bez oddalania się, przybliżania, przesuwania. Dla osób z niepełnosprawnością ruchu ważne jest miejsce oraz wysokość umieszczenia opisów eksponatów. Z kolei instalacje interaktywne, audiowizualne oraz wszystkie wymagające użycia sprzętu komputerowego powinny być konstruowane ze świadomości obniżonej sprawności rąk/dłoni osób poruszających się na wózkach. Warto przewidzieć również miejsca do siedzenia dla osób starszych lub mających kłopoty z chodzeniem.

Obsługa muzeum musi być przygotowana również na sytuacje awaryjne, takie jak ewakuacja. W tym celu konieczne jest opracowanie procedur, które w każdej chwili będą dawały informację nie tylko, ile jest w środku osób, które w razie ewakuacji potrzebować będą pomocy, ale również kto dokładnie odpowiada za asystowanie i bezpieczne wyprowadzenie tych osób.

Osoby z dysfunkcją wzroku

Osoby z niepełnosprawnością wzroku można podzielić na niewidomych i niedowidzących. Podział drugi – na niepełnosprawnych od urodzenia i ociemniałych. Podstawową przeszkodą, zniechęcającą osoby z dysfunkcją wzroku do częstszego odwiedzania muzeów i galerii, jest brak dostosowań prezentowanej tam oferty do potrzeb niewidomych i niedowidzących gości.

Warto wiedzieć, że spośród najbardziej pożądanых form udostępniania sztuki największa liczba osób wskazuje na audiodeskrypcję, a na drugim miejscu znalazła się – wykorzystywana przez muzealników coraz śmielej – możliwość dotknięcia oryginału. Niewiele osób wskazało na chęć spotkania na ekspozycji napisów w alfabecie Braille'a.

Także ciekawe jest spostrzeżenie, że momentem, w którym niewidomi i niedowidzący widzowie gotowi są uznać, że poznali prezentowane im: dzieło sztuki, przestrzeń czy budynek, jest sytuacja „gdy opisane zostaną najważniejsze komponenty dzieła (opis ogólny i wybrane, istotne szczegóły)” oraz „przedstawiony zostanie kontekst z historii sztuki”. Osoby z tym rodzajem niepełnosprawności często wskazują na potrzebę poznania kontekstu z historii sztuki, uznając, że sam opis dzieła, bez względu na poziom jego szczegółowości, jest niewystarczający.

Myśląc o potrzebach tej grupy odbiorców, warto brać pod uwagę schemat „droga do muzeum – poruszanie się po budynku (oprócz wystawy) – zwiedzanie ekspozycji”. W każdej z tych przestrzeni pozytywną odpowiedzią na oczekiwania widza niewidomego i niedowidzącego będzie dostarczenie informacji. To właśnie jej brak jest najważniejszą barierą, z jaką borykają się na co dzień niepełnosprawni wzrokowo. Informacja może być dostarczana na różne sposoby, za każdym razem musi jednak pomijać zmysł wzroku. Generalną zasadą przy przekazywaniu informacji powinno więc być pomijanie grafik/ plakatów/ zdjęć itp. Bardzo ważnym kanałem dostarczania informacji jest internet. Choć może on być niewystarczający, jak zawsze najlepszą pomocą dla takiego gościa będzie w takiej sytuacji drugi człowiek – odpowiednio przeszkolony pracownik muzeum, który wykaże się aktywnością i sam podejdzie do osoby, oferując jej pomoc.

Wystawy opowiada się niewidomym i niedowidzącym odbiorcom poprzez udostępnienie im kilku wybranych (najbardziej charakterystycznych, najbardziej znaczących) prac składających się na ekspozycję. Nie należy się przy tym obawiać, że zuboży to wrażenia, wręcz przeciwnie, wpisze się to sposób, w jaki te osoby przeżywają zwiedzanie. Nie mogąc korzystać ze wzroku muszą wspierać się innymi zmysłami (głównie słuchem i dotykem, znacznie rzadziej węchem i smakiem), a poznanie takie trwa za każdym razem znacznie dłużej, niż oglądanie wystawy.

Techniką opowiadania sztuki, najpowszechniejszą i możliwą do wykorzystania w każdej niemal sytuacji w celu udostępnienia oferty muzealnej osobom z niepełnosprawnością wzroku, jest audiodeskrypcja, która dokonana we właściwy sposób dostarcza informacji o wyglądzie obiektu i jednocześnie pobudza wyobraźnię, skłaniając do namysłu i wywołując emocje.

Także poznanie przez dotyk jest naturalną formą zbierania informacji o świecie, naturalną zarówno dla osób widzących, jak i niewidomych. Niepełnosprawni wzrokowo korzystają z tej możliwości znacznie częściej niż widzący. Poznanie dzieł sztuki przez dotyk może być realizowane różnymi sposobami. Można dać do dotknięcia oryginalne dzieło sztuki, można stworzyć tyflografikę lub trójwymiarową makietę. Za każdym razem poznanie takie będzie pełniejsze, jeśli dotykowi towarzyszyć będzie opowieść przewodnika, który będzie opisywał poszczególne muskane elementy.

I wreszcie teksty zamieszczane na stronach internetowych. Przydadzą się one bardzo wielu osobom z niepełnosprawnością wzroku, jednak nawet najlepiej przygotowane, najbardziej merytoryczne teksty będą niewykorzystane przez widzów z niepełnosprawnością wzroku, jeśli zostaną zamieszczone na niedostępnej stronie internetowej.

Tomasz Wasielewski – przedsiębiorca i społecznik. Porusza się na wózku od 2000 roku. Oprócz pełnej aktywności zawodowej oraz zaangażowania w projekty na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i przedsiębiorczości społecznej, jest aktywnym propagatorem obecności osób niepełnosprawnych w życiu zawodowym, społecznym i kulturalnym. Uczestniczy w programach informacyjnych i uświadamiających na rzecz włączenia społecznego osób zagrożonych wykluczeniem. Swoją wiedzą i doświadczeniem służy zarówno osobom prywatnym, jak i instytucjom (m.in. szkolenie dla muzealników pt. „Gość niepełnosprawny w muzeum” zorganizowane przez Muzeum Regionalne w Stalowej Woli w 2009 roku). Jest Członkiem Rady Związku Rodowego Dzieduszyckich herbu Sas i współtwórcą Muzeum Dzieduszyckich i Domu Spotkań Krajowych i Międzynarodowych w Pałacu Dzieduszyckich w Zarzeczcu na Podkarpaciu. Jako Członek Kolegium Ekspertów Instytutu Przestrzeni Obywatelskiej Pro Publico Bono zajmuje się m.in. zagadnieniem integracji lokalnych społeczności poprzez instytucje kultury, jakimi są muzea, a w tym również dostępnością obiektów kultury dla osób niepełnosprawnych.

Przyjazne i dostępne. Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Muzeum XXI wieku musi stać się miejscem dostępnym dla osób niepełnosprawnych, a odpowiednio przygotowany pracownik – jego kreatorem i przewodnikiem. Tymczasem rozmaite bariery: intelektualne, społeczne i fizyczne, niejednokrotnie przeszkadzają muzeom w pełni wykorzystać ich potencjał edukacyjny i wystawienniczy. A przecież to, co naprawdę sprawia, że muzeum staje się wyjątkowe, to poziom dostępności, który ma więcej wspólnego z jego filozofią niż z jego architekturą. Dostępność to warunek pełnego uczestnictwa w kulturze i społeczeństwie osób z dysfunkcjami.

Od kilku lat stalowowolskie Muzeum specjalizuje się w udostępnianiu swojej oferty osobom z niepełnosprawnością. Wypracowujemy ciągle nowe metody pracy edukacyjnej, wdrażamy nowatorskie programy edukacyjne, tj. „Galeria przez dotyk”, „Dostępne Muzeum. Zintegrowany program edukacyjny dla osób niepełnosprawnych”, czy obecnie realizowany projekt „Muzea bez barier. Koalicja muzeów polskich i ukraińskich na rzecz profesjonalnej obsługi niepełnosprawnego zwiedzającego”. Szukamy sprawdzonych wzorów w najbardziej zaawansowanych pod tym względem muzeach zagranicznych, jesteśmy otwarci na wszystko, co pozwala przekraczać sztuczne bariery.

Likwidujemy bariery mentalne, edukacyjne i architektoniczne

Stalowowolskie Muzeum mieści się w neoklasycyźnym „Zamku Lubomirskich” z drugiej połowy XVIII wieku. Dzięki likwidacji barier architektonicznych obiekt stał się dostępny dla osób z dysfunkcją wzroku i ruchu. W gmachu zainstalowaliśmy platformę samobieźną, w salach ekspozycyjnych i edukacyjnych zlikwidowaliśmy progi, urządziliśmy dwie toalety dla osób niepełnosprawnych oraz sklepik samoobsługowy, po którym swobodnie można poruszać się na wózkach inwalidzkich. Z myślą o osobach niewidzących zamontowaliśmy prowadnice na klatkach schodowych i stworzyliśmy kompleksowy system informacji wykonany wielkim drukiem lub w brajlu. Przestrzeń zewnętrzną Muzeum dostosowaliśmy do potrzeb gości dotkniętych dysfunkcjami: zorganizowaliśmy i oznakowaliśmy miejsca parkingowe, utwardziliśmy ścieżki, w części fontowej przed budynkiem wykonaliśmy podjazd i czytelną informację.

Dla osób niewidzących i słabowidzących udostępniiliśmy „Galerię przez Dotyk”, na którą składają się 25 rzeźby z granitu zaprojektowane i wykonane z myślą o percepcji dotykowej. Ta grupa odbiorców może zwiedzać Galerię, dotykając podpisów w brajlu umieszczonych na tabliczkach, bądź korzystać z mówionych opisów rzeźb przygotowanych zgodnie z zasadami audiodeskrypcji do emisji z indywidualnych odtwarzaczy mp3. Po wycieczce dotykowej goście Muzeum uczestniczą w warsztatach artystycznych. Do ich dyspozycji przygotowaliśmy artefakty wykonane specjalnie z myślą o osobach niewidomych, pokazujące różne formy i możliwości rzeźbiarskie, oraz makiety zabytkowych budynków.

Ekspozycję uzupełniają wydany przez Muzeum przewodnik metodyczny dla muzealników „Galeria przez Dotyk”, z którego mogą korzystać wszystkie placówki zainteresowane umożliwieniem dostępu osobom niewidzącym i słabowidzącym. Dla osób z dysfunkcją wzroku wydaliśmy publikacje w brajlu i wielkim drukiem, w tym przewodniki do wystaw, katalogi i pakiety edukacyjne. Wycieczki dotykowe można także odbyć po stałej wystawie Muzeum „Z dziejów regionu nadsańskiego”. Pozwalają one zapoznać się ze zbiorami archeologicznymi, etnograficznymi i historycznymi dzięki zbiorom artefaktów przeznaczonych do percepcji dotykowej, opisom w brajlu i przy wykorzystaniu palmtopów. Całość dopełnia „muzyka miejsca” skomponowana z uwzględnieniem charakteru ekspozycji. Na organizowanych wystawach czasowych stosujemy mówione identyfikatory etykiet.

Osobom niesłyszącym i słabosłyszącym zapewniamy obsługę w języku migowym. Przygotowaliśmy dla tej grupy odbiorców trasy wycieczek edukacyjnych, oprowadzanie, warsztaty i lekcje muzealne. Wyposażyliśmy salę edukacyjną i szkoleniowo-wystawienniczą w pętle indukcyjne, które wspomagają słyszenie.

Znaczącą grupę publiczności stalowowolskiego Muzeum stanowią osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Sztuka pełni bardzo ważną funkcję w ich życiu. Osoby te są aktywnymi uczestnikami zindywidualizowanych zajęć zespołowych: lekcji muzealnych i warsztatów artystycznych. Twórczość niepełnosprawnych intelektualnie stawia nas wobec fenomenu ich talentu, zaskakuje siłą ekspresji, szczerością i estetyczną dojrzałością, dlatego regułą stały się prezentacje ich prac na wystawach autorskich i zbiorowych w Muzeum.

Działamy na rzecz integracji

Celem naszych działań jest minimalizowanie tradycyjnego podziału na świat ludzi pełnosprawnych i „sprawnych inaczej”. Zapewniamy uczestnictwo gości z niepełnosprawnościami na równych prawach we wszystkich wydarzeniach: wernisażach, wystawach, spotkaniach, koncertach. Osoby dotknięte dysfunkcjami są autorami wystaw, które odbyły się w naszym Muzeum, m.in. *Rzeźba Bogdana Markowskiego* (osoba niepełnosprawna fizycznie) - 2008, *Malarstwo Jacka Gałczyńskiego* (osoba niesłysząca) - 2008, *Żyraby* - malarstwo Jarosława Kamińskiego (osoba niepełnosprawna intelektualnie) - 2008, wystawa *Warsztatów Terapii Zajęciowej* (osoby niepełnosprawne intelektualnie) - 2008, plenerowa wystawa *Rzeźba głuchoniewidomych*, - 2009, „*Kontrapunkt V.I.*”, wystawa rzeźby Sławomira Pawelca (osoba głuchoniewidoma) - 2011-2014. Od 2009 r. działa w Muzeum edukacyjna wystawa interaktywna „Poczuj sztukę”. To nowoczesna zabawa sensoryczna dla dzieci, złożona z interaktywnych instalacji multimedialnych. Projekt jest pionierski w sposobie jego interakcji z publicznością niepełnosprawną. Stwarza możliwość kontaktu ze sztuką dzieciom z niepełnosprawnościami, a dzieci pełnosprawne wprowadza w świat osób dotkniętych dysfunkcjami, budując przestrzeń integracji jednych i drugich. Tematem przewodnim jest odkrywanie ornamentyki w kulturze ludowej Lasowiaków. Podróż przez świat ornamentyki i etnografii jest jednocześnie wędrówką przez technikę i naukę. Celem ekspozycji jest uwrażliwienie innych zmysłów niż zmysł wzroku. Każdy eksponat wprowadza w inny świat doznań (wyobraźnię przestrzenną, wrażliwość na dotyk, słuch i węch). Multimedialną przestrzeń tworzy osiem interaktywnych stanowisk zaawansowanych technologicznie, na których zwiedzający samodzielnie wykonuje proste doświadczenia, poznając zagadnienia dotyczące sztuki ludowej. Każde stanowisko opatrzone jest graficznymi instrukcjami działania oraz opisami przybliżającymi różne aspekty etnografii regionalnej. Takie komunikaty przygotowano także w brajlu z myślą o osobach niewidzących. Wszystkie stanowiska przystosowane są także do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Wystawa umożliwia zabawy rówieśników sprawnych i niepełnosprawnych, spotkanie dwóch

światów, ciągle za mało sobie znanych. Ekspozycji towarzyszy publikacja „Czarodzieje”. Najmłodszy dzięki niej mogą zapoznać się ze światem niepełnosprawnych ruchowo, niewidomych lub niesłyszących (w języku: polskim, angielskim, francuskim oraz w alfabecie brajla). Wystawa „Poczuj sztukę” ma swoją witrynę internetową: www.muzeum.stalowawola.pl/poczujszukte, gdzie znajdują się wszystkie informacje o ekspozycji, gra interaktywna, dostosowana do użytku osób niewidomych oraz aplikacja Facebook. Wystawa „Poczuj sztukę” ma charakter mobilny, dlatego z sukcesem podróżuje po Polsce.

Przy Muzeum działa Rada ds. Gości Niepełnosprawnych złożona z osób o różnej niepełnosprawności, fachowców z poszczególnych dziedzin i pracowników Muzeum. Wspólnie planujemy działania merytoryczne (warsztaty, wystawy, spotkania, publikacje) oraz inwestycyjne (likwidacja barier architektonicznych). Wypracujemy najlepsze praktyki i poddajemy ocenie dotychczasowe projekty. Ten swoisty monitoring pozwala uniknąć wielu błędnych rozwiązań i pogodzić potrzeby osób dotkniętych różnymi dysfunkcjami. Każda bowiem niepełnosprawność jest odmienna i rozwiązania dotyczące dostępności korzystne dla jednej osoby, mogą nie być korzystne dla innej (np. usunięcie progów to duże ułatwienie dla osoby poruszającej się na wózku inwalidzkim, natomiast dla osoby niewidzącej poważne utrudnienie w orientacji przestrzennej).

9 września 2014 roku z inicjatywy naszego Muzeum zawiązała się Koalicja na rzecz profesjonalnej obsługi niepełnosprawnego zwiedzającego. Koalicja zrzesza polskie i ukraińskie muzea oraz organizacje pozarządowe działające na rzecz osób z osobami dotkniętymi dysfunkcjami. Zadaniem Koalicji jest wymiana dobrych praktyk między muzeami, prowadzenie działań edukacyjnych i informacyjnych w zakresie standardów obsługi osób z niepełnosprawnością w muzeach, monitorowanie stopnia dostępności muzeów dla tej grupy odbiorców.

Zmieniamy świadomość

Nasze doświadczenie, a także wieloletnie kontakty i udane transgraniczne projekty przeprowadzone wspólnie z muzeami lwowskimi, dały podstawę, by właśnie stalowowolskie Muzeum stało się centrum popularyzacji dostępności muzeów dla osób z niepełnosprawnością. W tym celu prowadzimy badania socjologiczne diagnozujące stan dostępności muzeów, organizujemy szkolenia i konferencje z profesjonalnej obsługi gości niepełnosprawnych, tworzymy edukacyjne portale internetowe, wydajemy E-przewodniki po polskich i ukraińskich muzeach dostępnych.

Pierwsze w Polsce badanie socjologiczne dotyczące problematyki niepełnosprawnych gości w muzeach przeprowadziliśmy w 2009 r. Badaniem objęliśmy 740 polskich muzeów, na ankietę odpowiedziało jedynie 39 instytucji. Tak mała liczba zwrotnych ankiet spowodowała, że z badań nie dokonano żadnej analizy statystycznej, a jedynie zaprezentowano informacje z poszczególnych muzeów.

Badanie: *Diagnoza stanu dostępności architektonicznej i edukacyjnej polskich i ukraińskich muzeów dla osób niepełnosprawnych* zrealizowaliśmy w okresie od czerwca do października 2013 roku. Ankietę rozesłaliśmy do ponad 900 muzeów polskich oraz ponad 550 muzeów ukraińskich. Uzyskane za pośrednictwem ankiety informacje zostały uporządkowane i poddane analizie statystycznej, której wyniki zawiera raport z badania. Na ankietę odpowiedziały tylko 332 placówki muzealne, w tym 219 z Polski (tj. około 24% ogółu muzeów polskich) oraz 113 z Ukrainy (tj. około 20% muzeów ukraińskich). Stosunkowo niewielka liczba muzeów, które zaangażowały się w badanie, powoduje ograniczenie reprezentatywności wyników, jednak skala badania jest na tyle duża, iż pozwala uzyskać wartościowy ogląd stanu dostosowania muzeów do potrzeb osób niepełno-

sprawnych. Istotny wydaje się także fakt, iż część ankiet odnosi się do kilku oddziałów jednego muzeum, stąd faktyczna liczba placówek objętych badaniem jest większa niż liczba wypełnionych ankiet.

Pierwsze ogólnopolskie szkolenie „Gość niepełnosprawny w muzeum” poświęcone w całości problematyce obsługi gości z niepełnosprawnościami z udziałem ekspertów z Polski i Wielkiej Brytanii zorganizowaliśmy w 2009 r. Dwa lata później szkolenie poświęcone zostało wyłącznie gościom z niepełnosprawnością intelektualną. I tym razem naszymi prelegentami byli specjaliści z Polski i Wielkiej Brytanii.

Aby zapewnić merytoryczne wsparcie dla edukatorów muzealnych, a tym samym zwiększenie liczby muzeów dostępnych dla osób z dysfunkcjami, utworzyliśmy Akademię „Kultura bez barier”. Z jednej strony Akademia ma kreować nowe rozwiązania edukacyjne w dziedzinie dostępności do kultury dla osób z niepełnosprawnością, z drugiej zaś szkolić muzealników w tym zakresie. Sale edukacyjną i szkoleniowo-wystawienniczą, w której działa Akademia, wyposażyliśmy w sprzęt audio-wideo, zestaw nagłośnieniowy i dostosowaliśmy do potrzeb osób dotkniętych dysfunkcjami.

W lutym i marcu 2014 r. zorganizowaliśmy trzy szkolenia dla polskich i ukraińskich muzealników z zakresu profesjonalnej obsługi osób z niepełnosprawnością słuchową, wzrokową i intelektualną. Szkolenia prowadzili eksperci z Polski, Wielkiej Brytanii i Belgii na podstawie innowacyjnych programów edukacyjnych, których byli autorami.

Ideę dostępności muzeów promujemy także na Ukrainie. 9 października 2014 r. w Pałacu Potockich we Lwowie zorganizowaliśmy pierwszą branżową konferencję, poświęconą wyłącznie obsłudze gości niepełnosprawnych w muzeum. Polscy prelegenci omówili sposoby likwidacji barier: architektonicznych, edukacyjnych, mentalnych i społecznych, a dobre praktyki zaprezentowali polscy i ukraińscy edukatorzy muzealni.

Ważnym działaniem o długoterminowej perspektywie jest uruchomiony pierwszy w Polsce i na Ukrainie branżowy portal internetowy „Muzea bez barier”, poświęcony w całości problematyce osób niepełnosprawnych w muzeach. Platforma to przestrzeń komunikacji dla edukatorów muzealnych, osób z niepełnosprawnością, instytucji i organizacji działających na rzecz niepełnosprawnych po obu stronach granicy. Portal zapewnia wsparcie merytoryczne edukatorom w ich codziennej pracy muzealnej, zawiera programy edukacyjne, materiały szkoleniowe, biuletyny, dobre praktyki, etc.

Osoby dotknięte dysfunkcjami na portalu znajdują E-przewodnik po polskich i ukraińskich muzeach dostępnych. Ta pierwsza tego typu publikacja w Polsce i na Ukrainie obejmuje 206 muzeów polskich i 105 ukraińskich. Formuła przewodnika jest otwarta, każde muzeum, które wypełni ankietę, zostanie umieszczone w E-przewodniku. Publikacja została przygotowana w 3 wersjach językowych: polskiej, ukraińskiej i angielskiej. Do końca 2014 roku na portalu www.muzeabezbarier.pl będzie można pobrać mobilną aplikację E-przewodnika.

Nasz zespół

Pracownicy stalowowolskiego Muzeum (pion merytoryczny i podstawowy) odbywają cykliczne szkolenia z obsługi osób z niepełnosprawnością, a doświadczenie w tym zakresie zdobywają w codziennej pracy z tą grupą odbiorców. Dla osób dotkniętych dysfunkcjami przygotowaliśmy bogatą ofertę zajęć: lekcje muzealne, warsztaty, ścieżki dotykowe, a ich opiekunem jest koordynator ds. gości z niepełnosprawnością.

Lucyna Mizera – z wykształcenia historyk, od 1999 roku dyrektor Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli. Autorka międzynarodowych projektów edukacyjnych: „Turystyczny szlak gniazd rodowych Lubomirskich”, zawierający nowoczesny program edukacyjny, wzbogacony pionierskimi publikacjami, nagrodzony Sybillą w ministerialnym konkursie na „Wydarzenie Muzealne 2006”; „Galeria przez Dotyk” nowatorskie w skali kraju przedsięwzięcie wystawienniczo-edukacyjne, spełniające funkcje poznawcze, terapeutyczne i realizujące potrzebę akceptacji społecznej osób z dysfunkcją wzroku, nagrodzone wyróżnieniem w konkursie „Wydarzenie Muzealne Sybilla 2007”; „Przestrzeń interaktywna – program edukacyjny dla dzieci, w tym niepełnosprawnych” – w kategorii „przedsięwzięcia edukacyjne” nominowany do nagrody w konkursie „Wydarzenie Muzealne Sybilla 2010”. Jest także autorką projektów nagrodzonych w konkursie „Polska pięknieje – 7 cudów Funduszy Europejskich: „Dostępne Muzeum. Zintegrowany program dla osób niepełnosprawnych” nowatorski program edukacyjny dla osób niepełnosprawnych, obudowany inicjatywami artystycznymi, pedagogicznymi, wydawniczymi, multimedialnymi, stanowiący pole kompleksowego oddziaływania edukacyjnego i promocyjnego, oraz „Szlakiem architektury art déco. Stalowa Wola, Lwów” popularyzujący modernistyczną architekturę z elementami stylistyki art déco lat 30. XX wieku, tj. czasu powstania Stalowej Woli. Autorka obecnie realizowanego innowacyjnego projektu „Muzea bez barier”. Koalicja muzeów polskich i ukraińskich na rzecz profesjonalnej obsługi niepełnosprawnego zwiedzającego.

Udostępniamy się... poprzez działania muzealne

Muzeum Regionalne w Stalowej Woli począwszy od 2007 roku podjęło szeroki zakres działań, mających na celu ułatwienie osobom niepełnosprawnym pełnego kontaktu ze sztuką. Muzeum poprzez likwidację barier architektonicznych i wdrażanie specjalistycznej oferty edukacyjnej, opracowanej przez ekspertów, otworzyło nowe możliwości dla osób z dysfunkcjami wzroku, słuchu, narządów ruchu i dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Dostępne Muzeum to pierwszy w Polsce zintegrowany program, który poprzez likwidację barier architektonicznych w budynku i ofertę edukacyjną umożliwia osobom niepełnosprawnym aktywny udział w odbiorze sztuki.

Istotna jest również zmiana nastawienia, tak aby postrzegać niepełnosprawnych odbiorców sztuki jako grupę osób z różnymi potrzebami, zainteresowaniami i ograniczeniami. Dzięki tej zmianie i wprowadzaniu programów edukacyjnych, możemy realizować ideę udostępniania kultury wszystkim tym, którzy jej poszukują.

W latach 2007 i 2008 Muzeum zorganizowało dwie edycje pleneru rzeźbiarskiego, w trakcie których powstały prace do percepcji dotykowej, eksponowane w ramach „Galerii przez Dotyk”. Ekspozycji towarzyszą materiały informacyjne pisane alfabetem Braille’a, a także objaśnienia emitowane przez odtwarzacze mp3. W trakcie drugiego pleneru odbyły się integracyjne warsztaty artystyczne, w których wzięły udział osoby niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące i z dysfunkcją ruchową oraz intelektualną.

Pośród głównych zadań, nakreślonych przy powstawaniu i realizacji programu *Dostępne Muzeum* możemy wymienić:

– Osoby niepełnosprawne w Muzeum jako twórcy kultury.

Zorganizowanie „Festiwalu N” – Przeglądu Sztuki Artystów Niepełnosprawnych, który otworzył cykl wystaw wyjątkowych artystów, m.in. Jarosława Kamińskiego i Jacka Gałczyńskiego, z których pierwszy zaprezentował swoje niezwykle interesujące „Żyrafy”, drugi – malarskie i pastelowe wizje krajobrazów. Dopelnieniem była ekspozycja prac uczestników Warsztatu Terapii Zajęciowej przy MOPS w Stalowej Woli zatytułowana „W świecie bajek i baśni”. W kolejnych latach prezentowana była wystawa rzeźb osób głuchoniewidomych z TPG w Warszawie, a także monograficzna wystawa rzeźby Sławomira Pawelca zatytułowana „Kontrapunkt V.I.”, która przekształciła się w stałą wystawę plenerową.

– Osoby niepełnosprawne w Muzeum jako odbiorcy kultury.

Stworzenie przestrzeni dostępnej dla osób niepełnosprawnych poprzez likwidację barier: architektonicznych, społecznych, komunikacyjnych i emocjonalnych.

– Powołanie Rady ds. Gości Niepełnosprawnych, w skład której wchodzi przedstawiciele Polskiego Związku Głuchych ze Stalowej Woli i Rzeszowa, Polskiego Związku Niewidomych ze Stalowej Woli, Warsztatu

Terapii Zajęciowej przy MOPS i Ośrodka „Przystań” w Stalowej Woli. Rada ma za zadanie konsultowanie i opiniowanie projektów przygotowywanych dla osób niepełnosprawnych, tak aby optymalnie odpowiadały potrzebom i możliwościom tych osób. W początkowym etapie realizowania programu Dostępnego Muzeum, wszelkie działania edukacyjne były skierowane w głównej mierze do osób niewidomych i słabowidzących, stopniowo oferta była dostosowywana do potrzeb osób z innymi dysfunkcjami.

I tak, od 2008 roku Muzeum Regionalne w Stalowej Woli podjęło współpracę z miejscową Poradnią Psychologiczno-Pedagogiczną, realizując program: *Terapia przez sztukę. Podróż do świata dźwięków, barw, smaków i zapachów*. W jego ramach wspólnie z pracownikiem poradni prowadzone są zajęcia indywidualne: *Gry z materiałem. Zabawy kształtem, fakturą, linią i kolorem* oraz zajęcia zespołowe: *Laboratorium Twórczego Działania. Muzealne impresje*. We wspólnej ofercie – systematycznie poszerzanej i odpowiednio dostosowywanej do potrzeb uczestników – proponowane były jeszcze dwa programy: *Laboratorium Sztuki* i *Edukacja przez ruch i działania plastyczne*.

Niemal każdego dnia gośćmi naszego Muzeum są osoby niepełnosprawne. Postrzega się je jako kolejną grupę odbiorców sztuki, grupę osób – jak każda inna – z różnymi potrzebami i zainteresowaniami, i może tylko z określonymi ograniczeniami. Oferta edukacyjna ma umożliwić osobom niepełnosprawnym aktywny udział w odbiorze sztuki, a jednocześnie zaspokoić naturalną ich potrzebę akceptacji społecznej.

Oferta ma na celu umożliwienie osobom niepełnosprawnym uczenia się poprzez przeżywanie, zgłębianie tajników historii i sztuki przez poznawanie i uczestniczenie w warsztatach, a przede wszystkim ich współtworzenie podczas zajęć muzealnych. Oferty edukacyjne budowane są w dwojaki sposób: albo w oparciu o aktualne wystawy czasowe, albo w oparciu o podstawowe zagadnienia plastyczne. Istotną cechą jest zasada, że nie ma w nim ważnych i ważniejszych, pracownika muzeum i uczestnika zajęć, jest natomiast grupa osób wspólnie przeżywająca miejsce i czas, w którym się właśnie razem znaleźli. Pracownik muzeum to członek grupy, z którego wiedzy i doświadczenia korzystają osoby niepełnosprawne uczestniczące w zajęciach, a jednocześnie to osoba empatyczna, która poznaje świat dzięki wielkiej wrażliwości osób niepełnosprawnych w zajęciach uczestniczących, ucząca się świata razem z nimi, potrafiąca korzystać z ich wiedzy i doświadczenia.

I tak, program dla osób niesłyszących i słabosłyszących ma za zadanie pomóc poznać i zrozumieć język sztuki. Celem programu jest przygotowanie uczestników warsztatów do kontaktu z dziełem sztuki i ukie-runkowania ich działań twórczych, jak również pomoc w rozumieniu i przeżywaniu świata kształtów i barw. Wszystkie zajęcia wspierane są wszelkiego rodzaju pokazami: zdjęciami, ilustracjami, konkretnymi artefaktami i napisami. Podczas warsztatów uczestnicy mają okazję w namacalny sposób zapoznać się z różnymi technikami plastycznymi. Metody komunikacji: wspomaganą systemem języka migowego i wspomaganą metodą fonogestów.

Praca z osobami doświadczającymi poważnych trudności w słyszeniu dźwięków mowy wymaga szczególnej staranności i troski w organizowaniu procesu komunikowania się z nimi. Przede wszystkim należy pamiętać o głównej zasadzie, że *jeśli mój rozmówca nie słyszy, to ja nie umiem mówić*. Stajemy się współuczestnikami tej niepełnosprawności.

Wychodząc naprzeciw potrzebom osób niesłyszących i słabosłyszących, Muzeum zadbało o przygotowanie pracowników do obsługi gości w języku migowym.

Proponujemy więc warsztaty, będące nie tylko dodatkową możliwością obejrzenia muzealnych eksponatów, ale także okazją do rozwoju percepcji, wyrażenia emocji i wymiany doświadczeń w zakresie odbioru sztuki. Bo oprócz tego, że się dotyka, dostaje się jeszcze wiedzę, służącą lepszemu zrozumieniu tego, co dotykane, słyszane, widziane. Eksponaty muzealne stanowią materiał wyjściowy – a czasem są jedynie pretekstem – do stworzenia scenariusza zajęć.

Natomiast dla osób niewidomych i słabowidzących oprócz warsztatów artystycznych przewidziane są wycieczki dotykowe, które pozwolą zapoznać się ze zbiorami Muzeum „po niewidomemu”, przede wszystkim z *Galerią przez Dotyk* – stałą, plenerową ekspozycją rzeźb. Mają one na celu – w sposób twórczy – wprowadzenie tych osób w świat rzeźby. Odkrywają, że palce „widzą, mówią, czują” i dają pełniejsze zrozumienie aktu twórczego i poznanie języka rzeźby oraz mowy ciała.

Uczestnictwo w warsztatach jest też próbą przełamania obaw i lęków dotyczących zdolności manualnych. Sprzyja również rozwijaniu pojęciowej reprezentacji świata i odblokowaniu możliwości rozwojowych. Wiodącymi celami są: wspieranie rozwoju Ja oraz pojęciowej reprezentacji świata i myślenia operacyjnego. Obecność sztuki jako medium komunikacji i formy przeżywania swojej tożsamości przez gościa muzeum w procesie arteterapii stanowi o jego specyfice. Nie bez znaczenia jest również relacja, jaka powstaje między pracownikiem muzeum a uczestnikiem zajęć, zarówno podczas tworzenia lub/i recepcji sztuki, jak i podczas swobodnych rozmów inspirowanych działaniami artystycznymi i wspólnego picia herbaty, stwarzając bezpieczne ramy dla wyrażenia swoich doświadczeń i przeżyć wewnętrznych.

Powstające prace przestają być przedmiotem wyodrębniającym się z reszty świata, a stają się składnikiem, przedłużeniem, dalszym ciągiem dzieła, wizyty w muzeum i spotkania z drugim człowiekiem. Uczestnik warsztatów w symbolicznej komunikacji – wytworze artystycznego działania – ujmuje swe uczucia i myśli, nadając im określoną formę. W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną tworzenie form symbolicznych i ich przeorganizowywanie spełnia jeszcze inny cel o zasadniczym znaczeniu – wspiera rozwój umysłowy.

Warsztat jako wydarzenie zostawia również ślad po sobie. Szukanie kontaktu z doświadczeniami otoczenia i nasywanie zaobserwowanych zjawisk emocjami, komponując po swojemu jego kształty barwy, wprowadzając w obraz świata pierwiastek niespodzianki.

W Muzeum dostępne są także artefakty na stałej wystawie „Z dziejów regionu nadsańskiego” Są to eksponaty archeologiczne, etnograficzne i historyczne, przeznaczone specjalnie do wycieczek dotykowych dla osób z dysfunkcją wzroku. W posiadaniu muzeum są także artefakty wykonane specjalnie z myślą o osobach niewidomych, pokazujące różne formy i możliwości rzeźbiarskie.

Wystawa stała Muzeum „Z dziejów regionu nadsańskiego” została uzupełniona o trzy wydzielone zbiory eksponatów (z zakresu archeologii, etnografii i historii) przeznaczonych do percepcji dotykowej. Opis całej ekspozycji wykonany został w brajlu. Wystawie towarzyszy także katalog w brajlu. Ponadto, wystawę można zwiedzać z audioprzewodnikami, na których zostały nagrane opisy eksponatów zgodnie z zasadami audiodeskrypcji.

Pod koniec 2010 r. została otwarta interaktywna, polisensoryczna wystawa „Poczuj sztukę” będąca propozycją nowoczesnej gry wirtualnej i sensorycznej, której nie można „ogłądać”, ale trzeba poczuć. Celem wystawy jest odkrywanie świata sztuki za pomocą innych zmysłów aniżeli zmysły wzroku i słuchu.

Obecnie Muzeum tworzy wystawy partycypacyjne, włączając już na etapie postawiania ekspozycji również osoby niepełnosprawne, czego najlepszym przykładem jest wystawa „Niewidzialne bariery”, czyli interaktywna podróż do niewidzialnego świata, tak by każdy zwiedzający mógł sprawdzić jak radzić sobie w codziennych sytuacjach, w przestrzeni publicznej bez pomocy wzroku, używając jedynie innych zmysłów – słuchu, węchu, równowagi. W tej nowej sytuacji widzący zwiedzający może poznać trudności, z jakimi spotykają się niewidomi, wychodząc poza miejsce swego zamieszkania. To niezapomniany „spacer po mieście” zaaranżowanym w wyciemnionej przestrzeni wystawienniczej, do której „przeniesione” zostały z miejskiej przestrzeni fragmenty rzeczywistych obiektów. W tej nowej sytuacji, widzący odbiorca będzie zmuszony do postrzegania za pomocą percepcji dotykowej do oglądania „znanych” obiektów z bliska i do zdefiniowania ich na nowo. Na ścieżce zwiedzania pojawi się wiele różnych przeszkód: znak drogowy na środku chodnika, zaparkowany na wąskim chodniku rower, ogródek kawiarniany... i wiele innych „widzialnych – niewidzialnych” dla nas zazwyczaj przeszkód.

Już samo przyjscie do muzeum jest wciąż w życiu osób niepełnosprawnych wydarzeniem. To niezwykła sytuacja pozwalająca przede wszystkim wyjść z domu, spędzić inaczej wolny czas i nawiązać nowe kontakty społeczne, a jednocześnie to dla nas, gospodarzy Muzeum, sposobność do podjęcia działań terapeutycznych, której nie wolno zmarnować.

Podczas tych muzealnych spotkań mamy do czynienia z obopólnym *sztukobranie*m, albowiem *biorcami* – *sztukobiorcami* są zarówno uczestnicy jak i prowadzący zajęcia. Każda wizyta w muzeum pozostawia po sobie trwały ślad, i to nie tylko w postaci różnego rodzaju wytworów, ale także, a może przede wszystkim, pozostawia ślad w nas samych: uczestnikach zajęć i pracownikach Muzeum – we mnie niezatarty...

Edyta Lisek-Lubaś – dr sztuki, artysta plastyk, edukator, surdopedagog, tyflop pedagog, tłumacz języka migowego. Na co dzień pracuje jako edukator w Muzeum Regionalnym w Stalowej Woli, gdzie opracowuje i prowadzi warsztaty artystyczne dla dzieci, młodzieży i dla osób niepełnosprawnych. Ponadto pełni funkcję koordynatora ds. gości niepełnosprawnych. Autorka programu edukacyjnego dla osób niesłyszących i słabosłyszących „Powiedz mi, co widzę” realizowanego w ramach projektu „Dostępne Muzeum” przez Muzeum Regionalne w Stalowej Woli. Autorka warsztatów dla osób niepełnosprawnych intelektualnie, dla osób niesłyszących i słabosłyszących, a także dla osób niewidomych i słabowidzących, opracowanych na podstawie innowacyjnych programów edukacyjnych stworzonych przez ekspertów z Polski i z zagranicy, w ramach polsko-ukraińskiego projektu „Muzea bez barier”- Koalicja muzeów polskich i ukraińskich na rzecz profesjonalnej obsługi niepełnosprawnego zwiedzającego”. Autorka publikacji i prelegentka na wielu konferencjach związanych z udostępnianiem kultury i sztuki osobom niepełnosprawnym. Wiceprezes Stowarzyszenia Kulturalno-Sportowego Niesłyszących „Surdostal” w Stalowej Woli, twórczyni i koordynatorka innowacyjnych projektów edukacyjnych skierowanych do osób z dysfunkcjami słuchu.

Anastazja Simferovska
Vasyl Odrekhivskyy

„Dotykam – i widzę”, pierwsze doświadczenie lwowskich muzeów w pracy z ludźmi z wadami wzroku

„Dotykam – i widzę” to pierwszy projekt we Lwowie i prawdopodobnie w całej Ukrainie, który pomaga udostępnić muzeum osobom niewidomym i słabowidzącym. Studenci z Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuk Pięknych podjęli się próby wykonania kopii 12 portretów malarskich, które znajdują się w ekspozycji Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki im. B. Woźnickiego. Były to nietypowe kopie, ponieważ każdy obraz został odtworzony w formie rzeźby. Każdy, a w szczególności osoby niewidome i słabowidzące mogą dzięki temu dotknąć rzeźby i w taki sposób wyobrazić sobie jak postać wygląda. To nie wszystko, oprócz podobieństwa portretowego odtworzono malarską technikę autorską, tak by poprzez dotyk dowiedzieć się o charakterze portretu jako dziele sztuki. Wykonane przez studentów portrety rzeźbiarskie zostały wyeksponowane obok każdego ze swoich oryginałów malarskich, w taki sposób, by zwiedzający bez dysfunkcji wzroku mógł porównać obie „wersje” portretu.

Anastazja Simferovska – kurator Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki im. B. Woźnickiego, autorka projektu „Dotykam i widzę”.

Vasyl Odrekhivskyy – współautor projektu „Dotykam i widzę”, organizator pracy studenckiej ze strony Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuk Pięknych

1. Jacek Malczewski – Autoportret

2. Artur Rudolf – Portret doktora Zombarta

Przykłady oryginalnych portretów malarskich i ich kopie w rzeźbie

Fotogaleria

Fot. 1 Zinowij Pidperyhora

Fot. 2 Zinowij Pidperyhora

Fot. 3 Zinowij Pidperyhora

Fot. 4 Zinowij Pidperyhora

Fot. 5 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Fot. 6 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Fot. 7 Zinowij Pidperyhora

Fot. 8 Zinowij Pidperyhora

Fot. 9 Zinowij Pidperyhora

Fot. 10 Zinowij Pidperyhora

Fot. 11 Zinowij Pidperyhora

Fot. 12 Zinowij Pidperyhora

Fot. 13 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Fot. 14 Zinowij Pidperyhora

Fot. 15 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Fot. 16 Zinowij Pidperyhora

Fot. 17 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Fot. 18 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

Fot. 19 Zinowij Pidperyhora

Fot. 20 Zinowij Pidperyhora

Fot. 21 Muzeum Regionalne w Stalowej Woli

www.muzeum.stalowawola.pl